

DETRICH ATTILA

A keresztes hadjáratok, avagy kalandozások keletre

Elsősorban magát a keresztes hadjárat fogalmát kell tisztáznunk. Minden történelemkönyv azzal kezd, hogy a „XII-XIII. sz-ban”. Ez nem véletlen, ugyanis az összes többi kritérium ráhúzható korábbi és későbbi harci tevékenységekre. A második jellemző a „Szent földre irányuló”. Ez kizárja viszont a keresztes hadjáratok többségét, de erre később még kitérnék. A harmadik, hogy a pápa felkérésére, vagy áldásával, egyházi támogatással végrehajtott háború. Ezek alapján, ha minden kritériumnak megfelelő keresztes hadjáratot keresünk, akkor bizony a 7-ből csak 5 volt az, sikernek pedig csak 2 mondható.

A keresztes hadjáratok szükségessége, és a Magyar részvétel ritkasága vagy hiánya mind fontos részlete a korábbi és későbbi Magyar Királyság elleni támadások okainak, megértéséhez. Az ellentétek Európa és Magyarország között pontos megfogalmazást kap: Marczali Henrik: Nagy képes világtörténet, V. kötet, Mika Sándor: A hűbériség és a keresztes hadjáratok kora.

„Kétségtelen, hogy a keresztes háborúk igaz okát nem annyira a keleti viszonyokban, az iszlám terjeszkedésében és a görög császárság szorongatott helyzetében, mint inkább a nyugoti népeknél a XI. század vége felé uralkodó eszmeáramlatban kell keresnünk. Ez a rendíthetetlen hit kora, midőn még a kételkedés és eretnecség nem homályosították el az egyház tisztaságát, midőn a keresztyénség szelíd tanai kirívó ellentétben állva bár, de mégis szoros összeköttetésbe jutottak a nyugoti világ fékezhetetlen harc- és kaland-vágyával, nyers és barbár erkölcsével. Soha a vallás, a kételkedésnek még árnyékától is ment hit annyira nem uralkodott az emberek lelkén, mint a XI. században. Ekkor lesz a föld «a siralom völgye» s megragadja a szellemeket ellentállhatlan erővel azon vágy, hogy testi szenvedések, nélkülözések által szabaduljanak meg bűneiktől, hogy a vezeklésekkel teljes de rövid ideig tartó földi vándorlás után az igazi, örök élethez jussanak. Nyugot-Európa

szomorú társadalmi viszonyai, az állami hatalomnak csaknem teljes hiánya s ebből kifolyólag a vad ököljog uralma, gyakran ismétlődő inséges évek, ragályos, pusztító betegségek mind újabb és újabb tápot adtak e szellemi iránynak. Az askesis szelleme megragadta a társadalom minden osztályát. Fejedelmek, előkelő asszonyok – köztük egy császárné – lemondtak a hatalomról és gazdagságról, hogy a kolostor falai közé visszavonulva, ima és vezeklés között előkészüljenek az örök üdvösségre. Mások ugyanazon szellem hatása alatt, de a barbár népek vándorlási kalandokat kereső vágyaitól ösztönözve, elhagyták hazájukat, hogy távoleső szent helyek felkeresése által érdemeljék ki az örök életet. Így adott a XI. század elején hatalmasan felemelkedő askesis nagy lendületet a zarándoklásnak s ezen a XI. század közepén mind sűrűbbé váló zarándoklások alkotják igazi bevezetését a nagy fegyveres zarándoklásoknak: a keresztes háborúknak.”

Ezzel szemben a Magyar viszonyokat így jellemzi:

„II. Endre keresztes hadjárata nem volt a magyar nemzet hadi vállalata. Mindazon tényezők, melyek Nyugot-Európában e nagy mozgalmakat előidézték, hiányoztak a magyar földön. Németországtól keletre sem az askesis, sem a lovagság nem vertek gyökeret, s a küzdelem a hitetlenek ellen, mely nyugot lovagjait keletre sodorta, a keresztyén világ keleti határszélén a pogány bessenyők és kúnok ellen százados harcot vívó magyar nemzetnél megszokott dolog volt. A lovagi fegyverzet és lovagi szokások csak a társadalom legfelsőbb rétegében találtak utánpótlásra, de a nyugoti lovagokat e korban jellemző kalandvágy és vallásos lelkesedés még e körben sem igen találtak visszhangra.”

A szembeállítás egyértelmű, Európát elérte az a kor, amely annak idején a Római Birodalmat is. A pénz és a hatalom diktált, akinek kezében a kettő összpontosult, nem tudta, hogy mihez kezdjen ve-

le. Jó dolgában izgalmakat keresett, a sátán felé fordult, orgiákat rendezett, embereket kínozt halálra kegyetlenebbnél kegyetlenebb módon. Aki- ket ez nem elégitett ki, vagy erkölcsösségükben, ál erkölcsösségükben másfelé fordultak, azok az aszkézist választották. A szerzetesség, apácaság, lovagok és zarándokok kora volt. Mialatt ez vi- rágzott, a negatív oldalon megjelentek a nem fenn- tartható, de mégis szükséges lovagseregek, mely- ek a fenntartás hiánya miatt rabolni, fosztogatni kényszerültek. Kialakult a rabló lovagok, és a ka- landorok rétege. Az egyháznak lépni kellett, de valami vonzót kellett kitalálnia, ami eltünteti a bűnözőket Európából. Kapva kaptak a lehetősé- gen. A Szent Sír nem volt látogatható, a zarándo- kokat kifosztották, lemészárolták a Szeldzsuk csa- patok. Legalábbis ezt híresztelték Európa szerte. Az Anjouk régi rokonsága, az Adhemar és a de Vitry család szorgalmazta buzgón a kereszties há- borút. Az elsőt, még a XI. sz. végén Adhemar püs- pök szervezte meg, és kísérte el, mint pápai meg- bízott. Egyetlen olyan kereszties hadjárat sem in- dult útnak, ahol a pápai legátusban egy de Vitry, vagy egy Adhemar ne vett volna részt.

Vonzóvá tették a hadjáratot, hiszen mesés kin- csekről szóltak a legendák a Szentföldön, az új or- szág földbirtokait pedig a lecsúszott nemeseknek ígérték. A bűnbocsánat, és a mennybemenetel hangoztatása pedig jó színben tüntette fel az egész vállalkozást. Tehát az első hadjárat célja Európa megtisztítása volt a bűnöző elemektől. A hadjárat sikeres volt minden tekintetben, hiszen Európa törvényen kívüli nemesei és kalandorai csatlako- ztak a hadjáratához, és a bibliai helyek kereszties kézre kerültek. Ez a látszat, valójában azonban furcsamód Európát kirekesztette Adhemar a had- járatból, csak franciákból állt az első sereg. Kö- zöttük nem kevés köztiszteletben álló, vagyonos ember is volt, akik az Anjou család számára nem voltak kívánatosak. A Szentföldön négy új király- ságot alapítottak, melyek teljesen egyenrangúak voltak, mindegyik az egyház hűbérese, hiszen Adhemar hitelesítette a határokat, és az uralkodó családot. A sereg 10.000 lovasból, és 60.000 gya- logosból állt, és a pápai legátus tökéletesen alkal- mazta az oszd meg és uralkodj elméletet. Hat egyenrangú vezetőt bízott meg, akik közül útköz- ben leszakadt kettő, egyikük a Kis Örmény király-

ságot, másikuk a Trapezunt császárságát alapí- totta. A nemkívánatos családok királyi dinasztiát alapíthattak, így visszatérésük Európába lehetősé- gét veszette. A Szentföld valóban kereszties kéz- re került, de a felnégyelés egyértelmű örökös há- borúhoz, határvillongáshoz vezetett. A kalando- rokból nemesekké előlépett nagybirtokosok ha- talmas területeket kaptak, hűbéri rendszerben. Ügyetlen módon nem vették figyelembe a helyi adottságokat, így a számokat európai mértékkel mérték. A zsíros francia földek, a magasabb nép- sűrűség jóval nagyobb sereg eltartására volt ké- pes, mint a sivatagos ritkán lakott vidék. A ki- rályok mégis követeltek, aminek eleinte a szom- szédoktól lopás, később lázadás lett a követ- kezménye. A folyamatos marakodást kihasználva a szultán, Északról indított hadjáratot elfoglalta a négy királyságot.

A szultán a Szeldzsuk és arab sejkéket, és feje- delmeket egyesítette. Taktikáját Atilla hun király- tól kölcsönözte. Az oázisokra és városállamokra szabdalt Szeldzsuk birodalomban és belső Szíriá- ban sorban foglalta el, kényszerítette térdre a sejkéket és fejedelmeket, majd egyesítette erőiket. Az első kereszties hadjárat egyik fontos oka volt, hogy a Kelet-Római Császárságot megsejtsse a növekvő Szeldzsuk hatalom ellen. A császár még kisebb, néhány emírség egyesített csapatai ellen sem tudta megvédeni magát. A Bizáncon átvonuló első hadjárat meggyengítette az emírségeket, so- kat közülük eltörölt a föld színéről, de mindez egy remek hadvezérnek, Boemund francia grófnak volt köszönhető. A marakodást látva és Imadeddin Zenki Szeldzsuk szultán növekvő seregétől félve Mánuel császár végső elkeseredésében hadjáratot indított, hogy a még nem egyesített törzseket szét- verje. Mire Mánuel elindult, a hat kereszties ál- lamból már csak három maradt. A hír hallatán Európa újabb hadjáratot szervezett, mégpedig VII. Lajos francia király és Konrád német császár ve- zetésével. Konrád és Lajos már Európában össze- vesztek, melynek következtében Lajos száraz- földön, míg Konrád hajóval indult útnak. Lajos ellátmány hiányában végigrabolta az utat, míg végül Attalia városába érkezett. Közben Konrád Konstantinápolyból már szárazföldön indult Má- nuel után, de az Edesszából visszatérő szultán ül- dözte, Mánuellel elkerülték egymást, így Kons-

tantinápolyból érkeztek gályák Konrád visszaszállítására, és egyesítésére a francia hadakkal. A kevés hajón csak a lovagok egy része fért el, így 8000 gyalogos, és 1000 lovas indult haza gyalogszerrel. A terv szerint az egyesített francia-német sereg szárazföldön a szultánt Antiochiáig kergeti, majd onnan az egyesített szentföldi csapatokkal két tűz közé zárva megsemmisítik a Szeldzsuk sereget, majd megölik a császárt, ezzel utat nyitva Szíria felé. A hírek szerint az egyesítés előtt a Szeldzsuk sereg Antiochia ellen indult, így megelőzendő a Szentföld elvesztését, Lajos és Konrád hajóval előbb érkezett meg. A szentföldi csapatok nem akartak egyesülni, vitájuk hevében nem vették észre Lajos és Konrád egyesített seregeinek megsemmisítését. A király és a császár alig tudott elmenekülni, így Tripolisz, Antiochia és Jeruzsálem magára maradt.

Fontos tisztáznunk, hogy Jeruzsálem a pápa hűbérese, mert a pápa által felajánlott koronával koronáztak. A bevezetett európai normák miatt, és az Európára jellemző hűbéri rendszer miatt a megnövekedett elégedetlenség lázadáshoz vezetett. A lázadás eredménye, hogy az amúgy is erőtlén királyi hatalmat papíron, törvénybe foglalva gyengítették tovább. Folyamatos volt a belviszály, a három megmaradt ország egymás elleni küzdelme. Jeruzsálem szövetségre lépett Egyiptommal, de az egyesített Szeldzsuk seregek elfoglalták a Nílus völgyét. Szaladin lett az új szultán, aki katonailag felülmúlhatatlannak bizonyult. Elindult a harmadik keresztes hadjárat.

A hadjáratra négy uralkodót kért fel a pápa: Barbarossa Frigyes német császárt, Fülöp Ágost francia királyt, Henrik angol királyt és III. Béla magyar királyt. A magyar király nem fogadta el a felkérést, helyette az átvonuló német sereget támogatta lovakkal, fegyverekkel, élelemmel. Magyarország semmiképpen nem akart részt venni a császár beosztottjaként egy hadjáratban, és semmiképpen sem akart Bizáncra támadni. Bizánc volt a német sereg elsődleges célpontja, ugyanis a keresztes hadak fosztogatózásait megelégedte Izsák császár, és szövetségre lépett Szaladinnal. Az új szultán és az új császár megértették egymást. Szaladin bevette Jeruzsálemet, így nem maradt a kereszteseknek partraszálló kikötővárosa. Antiochia

és Tripolisz egyesítette erejét, és Akkon ostromába kezdett. Csatlakozott hozzájuk a keresztesek Jeruzsálemi maradéka, köztük Frigyes osztrák herceg is. Európában késett az utánpótlás, mivel Franciaország és Anglia hadban állt. Nyugat Franciaországot Henrik birtokolta, és egy ügyes csavarral Fülöp Ágost hűbéresévé vált. Az egyház szándékai egyértelműek: már sikerült Európát megtisztítani, de az anglikán egyház megalapítását meg kellett akadályozni, tehát a királynak menni kellett. A gyenge francia királynak, aki ügyetlenségében Anglia hatalmát növelve csökkentette az egyház hatalmát, menni kellett. Barbarossa Frigyes, aki hatalmasabbnak hirdette magát, mint a pápa, menni kellett. A Magyar királynak menni kellett, így végre az egyház a Szent Korona fölé emelkedhetett volna.

Magyarország inkább fizetett, de nem vállalta a kockázatot. Frigyes korábbi sikereinek megkoronázásaként vállalta a küldetést. Henrik és Fülöp Ágost vállalta a küldetést, de harcaik miatt egyikük sem indult útnak. A Német csapatok átvonultak Európán, Bizáncot, Bulgária nagy részét leigázva megalapították a Latin császárságot, majd Délre indultak, hogy Akkon ostromában segítsenek. Egy folyón átkelve az öreg császárt a mélybe húzta nehéz páncélja, és életét vesztette, a csapatok továbbvonulva csatlakoztak az ostromlókhoz.

Henrik halála után Richárd lépett Anglia trónjára, aki fegyvernyugvást kötött Fülöp Ágosttal, sőt, egymás területeinek meg nem támadását is rögzítették, amíg a Szentföldön harcolnak. Közösén indultak tengeri úton Akkon felé. Szicíliában megpihentek, ahol a nagyképű, Angol kóbor lovagok olyan messzire mentek, hogy a Szicíliai király egyet közülük megkorbácsoltatott. Richárd király ettől felbőszülve megostromolta és elfoglalta Szicíliát. Fülöp Ágost kívülállóként nézte az eseményeket, majd a sikeres ostrom után részt követelt a zsákmányból, melyet Richárd megtagadott. Szicília királyának visszaadta országát, és továbbindult Akkon felé. Fülöp Ágost tétlenül nézte végig megaláztatását, hiszen Richárd, ahogy korábban Henrik, a hűbérese volt. Szicília népe az Oroszlánszívű jelzöt adta Richárdnak, melyet ezentúl haláláig viselt. Az Angol flotta viharba keveredett,

és Ciprus partjainál hajótörést szenvedtek. Oroszlánszívű Richárd a volt Görög császárt Izsákot, aki Ciprus királya volt kivégeztette, és megalapította a Jeruzsálemi királyságot Cipruson. Továbbhajózott Akkon felé, ahol az immár 12 éve tartó ostromot befejezte, és elfoglalta a várost. Az egyesített keresztések egy-egy bástyára saját zászlajukat helyezték el, melyet Richárd nem tűrhetett, leszedette azokat, és sárba tiportatta. Fülöp Ágost hazatért, és Richárd öccsének, Jánosnak minden segítséget megadott, hogy Richárd helyett trónra léphessen. Az egyház segítette mindenben János öröklését, így a Szentföldön tévútra vezették, és hamis hírekkel hitegették Richárdot. Szaladin Akkon elvesztése után csapatokat gyűjtött és Jeruzsálem védelmét erősítette. Szaladin engedte Jeruzsálemben a szabad vallásgyakorlást, így egyszerűen működtek templomok és mecsetek is. A zárándokokat beengedte a városba, egyetlen kikötése az volt, hogy csak fegyvertelenül léphettek be a kapun. 8000 keresztény kereste fel a szent sírt, minden bántódás nélkül. A pápa félrevezette Richárdot, és a felperzselt föld taktikát folytató Szaladin lerombolt városaihoz küldte ostromra. Míg Richárd ellenfelet keresett, Szaladin felállíthatta seregeit, és megerősíthette Jeruzsálemet. Az Akkon ostroma utáni zászlógyalázás miatt visszatért Európába minden sereg, Antiochia és Tripolisz magára maradt. Richárdhoz eljutottak az igazi hírek János hercegről, ezért hazatért.

A negyedik hadjárat már semmi mást nem szolgált, mint rablást, fosztogatást, politikai hatalom megszerzését. Bizánc egy elhibázott politika folytán újra egyesíteni kívánta a római birodalmat, ezért Magyarország ellen vonult. A törökök, és a besenyők közben Kelet felől támadtak hazánkra, és ugyan egyik háború sem hozott sikereket a Magyarok ellenségeinek, azért mégiscsak egy folyamatos nyomás érkezett Kelet felől. Bizáncban az elhibázott politika miatt meggyengült a hatalom, így III. Alexios újra görög császárságot alapított, miután átvette a hatalmat. Velence és a német lovagok egyezsége jutottak, és a pápa kiátkozása mellett megszervezték a negyedik kereszties hadjáratot. Az első akadályt sikeresen vették, miután Magyarországra támadtak, és Dalmáciát és Zárát elfoglalták, és Velencéhez csatolták. Imre király közben András herceggel folytatott trónviszálya

miatt az Adria teljes partvidékét veszni hagyta. Velence a keresztiesektől megkapta a hajói bérleti díját, már csak az a feltétele maradt, hogy a francia és német keresztiesek állítsák vissza a latin császárságot. Közben Alexios herceg lepaktált a pápával, és a németekkel, pénzt és sereget ajánlott Antiochia védelmére, a görög egyházat pedig a pápa fennhatósága alá helyezte. A pápa áldását adta a hadjáratra, hiszen saját érdekei is érvényesültek. A keresztiesek sikeresen bevették Bizáncot, és immár IV. Alexios lett a császár. A keresztiesek Bizánc külvárosában táboroztak, és ünnepték győzelmüket, a görögök pedig mint felszabadított ünnepték az új császárt. A paktumot megpróbálták kikényszeríteni a keresztiesek, de erről a görögök hallani sem akartak, az ifjú császár pedig sem a megígért összeget, sem a sereget nem tudta biztosítani, a pápa fennhatóságára pedig ellenérzést váltott ki. Nem volt mit tenni, a császár a nép mellé állt, és a keresztiesekkel közölte, hogy nem hajlandó teljesíteni a paktumot. A keresztiesek újra ostrom alá vették Bizáncot, ahol a fiatal császár felelőtlensége miatt kitört a forradalom, mely következtében megölték az ifjú császárt. A görögök közül senki nem merte az ostromlott városban elfogadni a koronát, és a zűrzavart kihasználva a keresztiesek egy francia gróft emeltek trónra. A görög császárságot feldarabolták, így Trákia maradt Bizánccal a latin császárság. A szigeteket és a partvidéket Velencéhez csatolták.

Az ötödik hadjárat volt Magyar részről leginkább érintett. II. András Magyarországon megszilárdította hatalmát, Kelet felől megfelelő védelmet biztosított. Velencével szemben elsöprő győzelmet aratott, így visszafoglalta Dalmáciát és Zárát. A rendezett viszonyok között a Magyar király 1217-ben indult útnak. Egyesek szerint velencei gályákon haladt Akkon felé, mások szerint azonban szárazföldi úton haladt, megkerülve a Földközi-tengert. A gályákon átkelést több okból sem fogadhatjuk el. Velence alaposan megszédte magát a kereszties hadjáratok idején, tehát drágán fizetett mindenki az utazásért. A hajóutat leírók közül egyesek fizetségként Zárát, mások a királynői ékszereket jelölik meg. Zárát nem adta át András, ez történelmi tény, ha a királynői ékszereket adta volna, akkor azokat hogyan lophatta el András só-

gora? Gertrúd halálakor, öccse a kalocsai érsek magához vette a királyné mozdítható vagyonát és menekült az országból. Fogadjuk hát el a szárazföldi utat, mely zökkenőmentesen zajlott egészen Egyiptomig. A keresztény országokat elhagyva András maga előtt kergette a partvidéken a török helyőrségeket, közben kiszabadítva a fogásba esett keresztéseket. Eredetileg 20.000 lovasból álló serege a Nílus torkolatához érkezve 70.000 főre szaporodott. A korábban megbeszéltek szerint Damiette városánál találkozott a német sereggel, amelyet Lipót herceg vezetett. A város ostromára azért volt szükség, hogy a Nílus mentén Dél felé haladjanak, és elfoglalják Kairót, Szaladin szülővárosát, ezzel a szultánt támogatásától megfossszák. A város tökéletes védelmi rendszerben épült. Erős falak védték minden oldalról, a tengerbe pedig egy tornyot emeltek. Ezzel egymást védte a tengeri erődítmény és szárazföldi erődítmény. A megoldás az ostromra a kettős támadás volt. Lipót hajóhaddal a tornyot, András szárazföldi erővel a várost támadta. Mindkettő még így is kemény diónak bizonyult, Lipót nagy veszteségeket szenvedett, míg András nem küldte halálba embereit. A kiszabadított és csatlakozott keresztések puhánynak nevezték a királyt, és kérték a pápai legátust, hogy fossa meg parancsnoki rangjától. András nem akarta idegen földön elveszíteni a Magyar sereget, ezért továbbra is kívárt, majd szárazföldi támogatással elfoglaltatta az osztrák herceggel a tornyot. A várost körülzárta, és meddő ostromba kezdett, mely során egyik oldalon sem keletkezett veszteség. A templomosok nagymestere egyik éjszaka a lázadó lovagokkal Szaladin ellen indult. Az 500.000 fős felszabadító sereg Szaladin vezetésével összecsapott a 40.000 fős kereszties sereggel, és fényes győzelmet aratott, majd a csata után letáborozott. Az élelem utánpótlást András megszerezte, ezzel visszavonulásra kényszerítette Szaladint. Damiette ostroma hirtelen ért véget, András visszatérve az élelemmel egy kihalt városhoz érkezett. A pestis elpusztította a város 90 százalékát. A bevonuló seregnek András megtiltotta a fosztogatást, a mészárlást, és parancsot adott, hogy minden utcasarokra tegyenek oltárt, melyen gyertyák és füstölők égjenek. A győzelem hírére János Jeruzsálem királya is a városba érkezett, és mint a királyságához csatolt várost, azonnal birtokba vette. Parancsot adott a

nép lemészárlására, és a város kifosztására. András ezt nem nézhette, így Szaladin után indult Kairóba. A huszonötszörös túlerőben lévő sereg után merész vállalkozás volt elindulni, de a városban nem maradhatott tovább, támogatást pedig nem kaphatott a többi kereszties vezetőtől. Szaladin rendezte éhínségtől szenvedő sorait és megérkezett az utánpótlás is, mégsem vette fel a harcot. Csapdát állított, felduzzasztotta a Nílust, majd átvágatta a gátakat, és árvizet engedett a Magyar seregére. András haladt serege élén, és lova előtt kettévált az árvíz. Körbefolyta a Nílus a sereget, hirtelen egy szigeten találták magukat a sivatagban. Szaladin ekkor tárgyalásba kezdett Andrással. Ha a szent folyó nem pusztította el az ellenségeit, akkor nem szabad neki sem. András hatalmas ajándékot kapott a szultántól cserébe pedig visszaadta Damiette városát. A Szent Kereszt egy darabját, antiochiai Szent Margit koponyáját, egy korsót, melyben Jézus a vizet borrá változtatta. Ezek csak a legkiemelkedőbbek, több társzekér ereklyét vihetett magával András. Megegyeztek abban is, ha a Tábor hegyét elfoglalja András, megtarthatja.

András visszaindult Damiette városába, hogy az egyezséget közölje, de mire visszaért, már nem talált élőket a városban. Oltárait a falakon kívülre vitték, így a pestis szabadon tombolhatott. András a kísértetvárost maga mögött hagyva, a Tábor hegyéhez vonult, és ostrom alá vette. Ekkor csatlakozott hozzá egy újabb pápai legátus, és próbálta az ereklyéket Róma számára megszerezni. Mikor ez nem sikerült, felajánlották a király nélküli Jeruzsálem koronáját, de András nem fogadta el. Ennek két oka is volt, egyik, hogy a királyságot Richárd alapította, így Angliának hűbériséggel tartozott volna, a másik, hogy nem viselhetett arany koronát ott, ahol Jézus csak töviskoszorút. A pápai küldöttek biztosították arról, hogy a koronát már kivonták Anglia keze alól, így hűbériséggel csak a pápának tartozott volna, de ez megint csak nem kellett Andrásnak. Szaladin elismerte törvényes uralkodónak András, így a Magyar királyok viselheték a Jeruzsálem királya címet, de csak attól fogva, hogy a pápa fennhatósága megszűnik a Szentföldön. A legátus előtt nem volt más választás, meg kellett mérgezni a Magyar királyt. A mérgezést András kiheverte, és hasonló óvatos ost-

MAGYAR TÖRTÉNELEM

romot folytatott, mint Damiette városánál. A felépült király újra nemet mondott a koronára, így újra megmérgezték. A felépüléskor elege lett a szent széknek árulásából, így hazaindult András Magyarhonba. Hazaérkezésekor még több kísérletet tett Róma Magyarország elpusztítására, de sikertelenül.

A hatodik keresztes hadjáratnak célja szintén Magyarország fényének csorbítása volt. A II. Frigyes által vezetett hadjárat egyik parancsnoka az a Tübingiai Lajos volt, aki Árpádházi Szent Erzsébet férje. Cél: eltüntetni Lajost, hogy a szent életében támogatt Erzsébet is eltűntethetővé váljon.

Az akció sikeres volt, Lajos rövidesen valamely furcsa betegség, valószínűleg mérgezés által meghalt. Frigyes folytatta útját, és a titkos küldetésről mit sem sejtve magával hordozta a pápai küldötteket. A küldöttek célja, hogy lepaktálva a Mongol seregekkel, megszerezzék a Magyar koronát. A tatár támadások sikertelensége a történelemkönyveink szerint sikeresek voltak, pedig céljuk egyszerű: megölni a királyt, megszerezni a koronát. Ha Magyarországnak nincs királya, a pápa annak a fejére teszi a koronát, akinek csak akarja, és máris bekövetkezhetett volna Trianon. IV. Béla tökéletesen látta a helyzetet, és a koronával együtt elmenekült, így a terv kútba esett.

III. Béla király

Képes Krónika (Chronicon Pictum) I. Magyar Helikon, Budapest, 1964, 122. old. (f.61'b).
Országos Széchényi Könyvtár, Budapest

II. András keresztes hadjárata

Miniature a bécsi képes krónika 124. lapján

Harc a keresztesek és saracénok között.

Üvegfestmény a XII. századból
a párisi Notre-Dame templom egy ablakán.

Harc keresztesek és saracénok között.

Ablakfestmény a XI. századból;
régbben a Szt. denisi templomban.

MISÓCZKI LAJOS

Miskolc és Kassa az Északkelet-magyarországi idegenforgalom kezdetén 1830-ig¹

A kezdetek

Az utazás, szállás, vendéglátás megteremtése Magyarországon északkeleti részében is már a 12–13. századtól elindult, és az utazás, az utaktól függően a 13–14. században elterjedt. Az országos út egyik főútjára vezetett: Esztergom vagy Fehérvár–Buda–Pest–Hatvan–Kompolt–Keresztes–Szikszó–Kassa–Eperjes–Bártfa–Krakkó vonalon, amely hadi és kereskedelmi út is volt.² Ebből elágazva a Diósgyőr–Miskolc út Rimaszombat–Zólyom–Körmöcbánya–Zsolna irányába tartott.³ Még a középkorban Miskolc és Kassa a térség jelentős településévé nőtt. A kedvező földrajzi helyzet mellett ez a mezőgazdasági és kézműipari fejlődésüknek is köszönhető volt, amely a városiasodásukkal a vendégforgalmukat is növelte. Kassának I. Nagy Lajos 1347. július 28-án adta a szabadalom levelet, azaz a szabad királyi városi oklevelet, amelyet később az uralkodók megerősítettek, vagy bővítettek.⁴ Miskolcnak 1405-ben Zsigmond adott városi rangot.⁵ A két város meghatározó szerepet foglalt el a térségben; Ritkábban, gazdasági és társadalmi téren is mindkettő a kölcsönösség vagy együttműködés vonatkozásában is kapcsolatba került. Amíg Miskolcnak a környező vármegyékben, Kassának Északkelet-Magyarország minden vármegyéjében hatása volt, kisugárzott vezető szerepe.

A két város térségi vetélkedése helyett jellemző szerepüket világítjuk meg. Külön-külön és együttes vizsgálódással, hogy a gazdasági, társadalmi, vallási élet mellett a vendégforgalom mű-

velődési, egészségügyi és más kapcsolatait is lásuk.

Az Oszmán–Török Birodalom és az Erdélyi Fejedelemség szomszédaként

Miskolc már 1526-ban a török dúlását tapasztalta. Szeptember 9. és október 9. között a portyázó törökök „Vácztúl fogva Gyengyesig, Miskolcig, Mohiig, az Nagyszegedig, Péterváradjáig, az Tisza-Duna között mind megrablák, ígetik...”⁶ – jegyezte le a kortárs, Verancsics Antal. A császári, fejedelmi és török csapatok hadjáratai, valamint azok végvárai harcosainak portyázásai mégsem rettentették el az utazókat és vendéglátókat.

Kassa tekintélyét intézményei állandóan növelték. A Budáról menekült egyetem 1553-ig, a jezsuita egyetem 1660-1682-ig működött itt. 1670-ben létezett a nyilvános könyvtára.⁷ Közel harminc iparos céhe 1635. július 6-tól vallásos szövetséggé vált.⁸ A Szepesi Kamara Lőcséről Kassára költözött. Ide költözött az egri káptalan és 1552-ben a Felső-magyarországi Főkapitányság. 1604. november 11-től Bocskai István fejedelem székhelye.⁹ Rohamos fejlődésére utalt, Abaúj vármegye székhelyét Göncről végleg Kassára helyezték.

Kassa vendégforgalmát központi erősödésén túl az ott zajló események is lendítették. 1626-ban Bethlen Gábor fejedelem házasságkötésének helye Brandenburgi Katalinnal. 1619-ben Bethlen, 1683-ban Thököly Imre tartotta országgyűlését. Át- és odautazó vendégei emelték forgalmát. A környékről is jártak az 1588-ban és 1612-ben felújított fürdőjébe. 1504-től megvolt a szállója és

¹ A Miskolci Bölcsész Egyesület Nagy Lajos Király Magánegyetem XIII. Magyar Őskutatási Nemzetközi Fórumán, Miskolcon, 2008. aug. 5-én elhangzott előadás bővített változata.

² HIDAS Gábor 1991. 115/1. PAPP-VÁRY Árpád 2004. 34–35.

³ PAPP-VÁRY Árpád 2004. 34–35.

⁴ Ifj. KEMÉNY Lajos 1896. 40–43. WICK Béla 1941. 16.

⁵ KUN Miklós 1842. 14. Miskolc város kiváltságát 1365-re keltezi CASTIGLIONE Endre 1975. 57.

⁶ VERANCSICS Antal 1981. 30.

⁷ FARKAS Gábor 1990. 81., 89., 189–193.

⁸ DEIL Jenő – L. SZABÓ Endre 1896. 233. A szövetség, azaz az öt város hitvallása (confessio pentapolitana) többi tagja Eperjes, Bártfa, Kiszzeben és Lőcse volt.

⁹ SZIKLAI Ferenc 1938. 1.

1569 óta a korábbi eredetű „lőcsei ház”.¹⁰ A szomszédos Bankó az 1600-as évektől kedvelt kirándulóhellyé vált, ahol 1704-ig szintén volt fürdőház is.

1620-ban Kassán jelent meg az első magyar nyelvű *útleírás*, Szepesi Czombor Márton: *Europica varietas* című könyve. A jelentős útleírók közül Kassán járt Simplicissimus, azaz a szász Daniel Speer és a török világjáró, Evlia Cselebi. Az utóbbi tizenegy vendégfogadót és három fürdőt látott, és még a vizét is, meg a levegőjét is dicsérte az 1661. évi ottani tapasztalata alapján.¹¹

Miskolc a 17. század végéig rettegett a török fenyegetettségétől. Általában a szultánnak és a királynak is adózott, 1621–1629 között az erdélyi fejedelemnek is. Az 1400-as évektől kapott kiváltságai előnyösen segítették a 15-16. századi mezőgazdaságának, szőlészetének, kézműiparának és átmenő kereskedelmének fejlődését. Szomszédságában Tapolca és a távolabbi Eger fürdőit a középkortól ismerték.¹² Sem a természeti adottságai, sem lakóinak szorgalma nem hozott várt eredményt. Ugyanis hol természeti csapás, hol a török vetette vissza ígéretes fejlődését. „1672. július 30-án a város majd nagyobb része földig égett... Kisdéd gyermekek, szopósok és élemedett emberek is... Útczákon megégtek és a lakosoknak is többnyire minden javok... 1679-ben nagy pestis uralkodott Miskolczon.” „1691. május 23-án a rendkívül való esők... miatt a Szinva és a Pecze... javainkat elhordotta, marháinkat megölte, sokadalom (vásár – M. L.) alkalmával lévén sok idegenek s lakosok közül is sokan a vízbe holtanak...”¹³ Aztán 1682-ben „a török járás miatt igen nagy ínségben volt az egész város; bíráinkat, predikátorinkat, deákinkat szekerekre rakatván a táborra gyalázatosan hurczolták... Hites (előljáró – M. L.) embereinket erősen megköltözvén, ló mellett, pórázon egész éjjel hurczolták, kínozták”... „1685-ben a török császár vetett Miskolcz városára ezer kila búzát vagy lisztet, hogy Budára szolgáltatassanak,... mellyet... csaknem magok s gyermekek éhel halásával megszerzettenek... Ekkor olly nagy drágaság volt, hogy... sokan... éhel haltak... Emberek ebet,

macskát a nagy éhségben megettenek...” „1687-ben nem csak a törökök, hanem... fellázadó kuruczok (és) a királyi seregek is, nép nyelvén labanczok, nem kis mértékben adóztatták Miskolczot.”¹⁴

Az egri vár és város 1687. december 17-i felszabadulásával a Bükk-vidéken szintén megszűnt a török uralom. Miskolc is elkezdte az újjáépítést. Miskolc szabad királyi városi ranghoz akart jutni, de megmaradt kamarai, 1755-től magánföldesúri zálogbirtoknak.¹⁵

A Rákóczi-szabadságharc idején

A török kiverése utáni hazai újjáépítés Habsburg megszállás és fennhatóság alatt történt. Ezen önkény ellen 1703-ban a paraszti ellenállást felhasználva indította el II. Rákóczi Ferenc a szabadságharcot. Szeptemberben Sárospatak, Losonc, Korpona és Léva, 21-én Szolnok nyitott kaput kurucok előtt. Novemberben Lőcse, 1704. január 9-én Tokaj, majd Murány, Miskolc, Munkács, Ungvár, Eger és Kassa. A fejedelem 1704-ben Miskolcon adta ki a vallásügyi pátenst, és itt alapította meg a Consilium Aulicumot, az Udvari Tanácsot. 1706-ban Miskolcon, a szenátus tárgyalásán és Kassán, az egyik fő helyén mindig ünnepelesen fogadták.¹⁶

A hadi események ellenére a mindennapi polgári élet tükröződéseként, csökkenve, de folyt az utasforgalom. Rákóczi gyakran intézkedett az *utak javításáról* a biztonságos közlekedés érdekében. A királyi posta felépítését és működését felhasználva, kiépítette *postahálózatát*. Bár ez elsősorban hadi és közigazgatási érdekeket szolgált, személyeket és leveleket (csomagokat) is szállított.¹⁷ Négy fő postavonal volt, amelyből az északi Besztercebányáról kiindulva Kassán keresztül Tokajig vezetett. Amikor Kassán a császáriak kapituláltak, az 1704. szeptember 24-én kelt oklevél sem az utas-, sem a vendégforgalmat nem korlátozta.¹⁸ Az *utazók biztonsága* a fegyverszüneti

¹⁰ Ifj. KEMÉNY Lajos 1896. 48., 322–323.

¹¹ EVLIA Cselebi 1904. 102–109.

¹² SUGÁR István 1983. 111., 113.

¹³ KUN Miklós 1842. 22.

¹⁴ Uo. 20–21. Kila = 46,56 kg

¹⁵ Uo. 27. A zálogbirtok-szerződést Miskolc gr. Grassalkovichs Antallal kötötte meg.

¹⁶ KÖPECZI Béla–R. VÁRKONYI Ágnes 2004. 633–646.

¹⁷ KAMODY Miklós 1976. 1.

¹⁸ AMK Státny Okresny Archív Continautio... Civitatis Cassoviensis Tabularium II. 12183. Capitulatis cum

tárgyalásokon is előkerült. 1706-ban a tizenegyetik tárgyalási pont rögzítette is: „Az Úton fosztók, haramiák és tolvajok mindenütt szorgalmasan föl kerestessenek, megfogattassanak és érdemek s Törvény szerint meg büntethessenek...”¹⁹

A polgárosodáshoz vezető évtizedekben

A Habsburg uralkodók 1711 után sem állították helyre az ország területi egységét. Az ország északi része, benne Miskolc is, Kassa is a Magyar Királysághoz vagy Magyarországhoz tartozott. A vármegyei és országismertető folyamatosan közzölték Miskolc és Kassa földrajzi, gazdasági és általános helyzetét. A legteljesebb leírás Vályi András háromkötetes, 1799-ben kiadott munkájában található. A II. kötetből: Kassa, Cassovia, Kascshau, Kossicze – III. András 1290-ben adta a szabad királyi városi jogot. Ezután a városról négy hasábon írt.²⁰ Miskolc – Mezőváros. Itt a vendégforgalomra is utalt: „Vásárjai nevezetesen s gyakorta oly héti vásárok vannak itten, melyek a pesti héti vásárt messze felül haladgyák... Borai híresek...”²¹

Miközben már a felvilágosodás jelei is felsejlettek, bővült Miskolc gazdasági ereje és befolyása. 1720-ban elérte, hogy Borsod vármegye székhelye lett.²² A szomszédos Diósgyőr iparosodását az 1783-ban létesített papírgyára nyitotta meg. Miskolcnak főleg gazdasági kisugárzása tüntetett a vármegyén Nógrád középső és Heves mátrai körzetéig. Miskolc és Kassa gazdasági, kereskedelmi és művelődési kapcsolatai a reformkorban új lendületre leltek.

Út- és postahálózat. Korszerűsödő közlekedési eszközök és utazás

Az 1711. október 1-i királyi rendeletre a bécsi haditanács tervezetben kijelölte a bővítendő

vagy felállítandó *postavonalakat* és a folyósítandó postamesteri fizetéseket.²³ Az országos 12 vonal közül a VII. Felső-Magyarországon vezetett át, a Pozsony–Rózsahegy–Lőcse–Kassa úton Tokajig.²⁴ 1790-ben a Budától Tokajig vezető úthoz az Eger–Tard–Hársány–Miskolc vonalat csatlakoztatták.²⁵ Az *utak* minősége még az évszázad végén is országosan gyatra maradt. Abaúj-Torna vármegye 1782/1785. évi, II. József-féle katonai felmérésében a következőket rögzítették a Kassa külterületi, környező utakról: „A postaút és az országút hosszas esőzések vagy áradások idején megerősítendő, s ilyenkor gyakran járhatatlanok.”²⁶ A századfordulón már a vármegyék is többet törődtek az utak gondozásával. A Kassára vezető útról az 1819. évi Magda-féle ismertető megjegyezte, „igen jó utak csináltattak”.²⁷

Az utak biztonságát a hidak számával is igyekeztek szolgálni. Kassának és környékének folyóin elegendő számú hidat létesítettek. Ami ellen tehetetlenek maradtak, az az árvíz volt. Miskolc gyakran szenvedett az áradástól. 1714-ben, 1778-ban, 1788-ban, 1813-ban, 1823-ban és 1825-ben a belvároson végigzúduló Szinva és Pecze tetemes károkat okozott.²⁸ A városi tanács nemcsak elhárította a kártételeket, hanem folyamatosan karbantartatta az utcákat. 1736-ban elrendelte, „a város lakosai, nemesek és jobbágyok egyaránt, minden ház után 20-20 krajcárt fizessenek az eső-ések miatt tönkrement utcák javítására”²⁹.

A *személyszállító* postakocsikon túl a magán társaskocsi vagy delizsánsz járatok is léteztek. Ezeket az 1820-as években a gyorskocsik váltották fel. 1829-től Kassán magán társaskocsi vállalat működött. Kassa és Eperjes, aztán Buda és Tarnov között Miskolc és Kassa érintésével szolgált az utasokat.³⁰ „Utazásszervezés, vendégforgalom-szervezés terén Kassa szoros kapcsolatra

Civitate Cassoviensi die 22. 7bris 1704. facta. Hercules Rus Montecuccoli adta át gr. Forgách Simonnak.

¹⁹ M. KOVÁCS János 1742. 67. SPANGAR András 1742. 67.

²⁰ VÁLYI András 1799. 318.

²¹ Uo. 618.

²² VERESEGYHÁZINÉ KOVÁCS Jolán – VERESEGYHÁZI Béla 1999. 60.

²³ MUNKÁS László 1911. 228. Hivatkozik: OSZK Kézirattár, Fol. lat. 2769

²⁴ Uo. 229–230. A 12 vonalat a Kamara 1716-ra építette fel.

²⁵ Uo. 33–36.

²⁶ CSORBA Csaba 1993. 48.

²⁷ MAGDA Pál 1993. 157.

²⁸ Hazai s Külföldi Tudósítások, 1827. Szt. Jakab hava (júl.) 11., 18.

²⁹ B-A-ZML BML IV. A. 1501/a. Miskolc Város Tanácsának iratai. Tanácsülési jkvek. 1775

³⁰ SEMSEY Mihály 1896. 450.

lépett Miskolccal.³¹ Így a gyorsutazás rajtuk keresztül Pesttől Lőcsére folyhatott és vissza. Miskolcon Lichtenstein Józsefnél, Kassán Spielmann Józsefnél lehetett utazási jegyet váltani.³²

Szállás, fogadás, vendéglátás

Az utazási fáradságokat a *lováltó állomásokon* pihenték ki. Gyakran csárdát is találtak az úton. A Mezőkövesd–Miskolc–Kassa útszakaszon 1790-ben 4, 1820-ban 8 lehetett.³³ Az említett Vályi Kassát ismertetve szól a Fekete Sas és a Zöld Fa *vendéglátásáról*, valamint a táncházzal és a csinos kávéházzal. „Mulató helyei között... legnevezetesebb a Bankó, egy igen igen szép erdős helyen épülve.”³⁴ Miskolcra és Kassára tovább is a vásári napokon érkezett a legtöbb vendég. A vármegyei gyűlésekre szintén sokan mentek, mert a küldötteket a családtagok és az ismerősök is elkísérték. Olyankor a fogadók megteltek, ezért „házaknál” szálltak meg. Kassán már 1661-ben 11 vendéglátó volt.³⁵ Az említett Fekete Sas szállásadásáról és vendéglátásáról Kazinczy Ferenc író az 1789. június 19–20-i, Robert Townson angol természettudós az 1797. évi ottani tartózkodásról elégedetten nyilatkozott.³⁶ Miskolcon a 16. századtól meglévő, a 17. században Dőri kocsmaként, 1783-tól Arany Korona nevű fogadót 1798-ban egy, 1817-ben kétemeletesre bővítették.³⁷ Miskolcon megszállhattak még a Három Rózsa, a Zöld Fa (7 szobával), a Pest, a Csillag és a Tambur fogadóban. Az utóbbiban volt a Theatrum, amely 1797-ben leégett. A nagy fogadók konyháiban a *szakácskönyvek* is helyet kaptak. 1763-ban az egyik ilyen kiadvány Szakács-Mesterségek Könyvetskéje címmel Kassán jelent meg.³⁸ Kassán és Miskolcon már étlap is volt.

A lendületes vendég- és átutazó forgalom arra készítette a városi tanácsokat, közgyűléseket, hogy

a vendéglátás ügyével többet foglalkozzanak. Miskolcon az 1827. február 14-i városi tanácsi előterjesztést a vármegyei közgyűlés június 12-én nemcsak elfogadta, hanem a statútumok 54. pontjába be is cikkelyezte „a kártékony Emberek” megrendszabályozása címen, hogy a közbiztonságot ilyen úton is megóvják.³⁹

A polgárosodás a vendéglátást újabb mozzanatokkal bővítette. Terjedt a *kávéházba járás* szokása még a nemesek között is. Önálló vendéglőket és kávéházakat nyitottak. 1744-ben Miskolcon nyílt kávéház, amit 1767-ben egy újabb követett, és a nagy népszerűségnek köszönhetően 1781-ben három, 1788-ban, 1818-ban egy-egy nyitott.⁴⁰

A vendéglátás *közüggé* vált. Miskolc a cél érdekében áldozatot is vállalt: 1718-ban a tanács elfogadta azt a határozatot, amely szerint minél több „vendéglátót kell építeni a város hasznára. Az építkezéshez mindenkinek hozzá kell járulnia... jószágai értékeinek minden forintja után egy dénárral.”⁴¹ A Miskolcra érkező vendégek nyugalma érdekében 1821-ben a tanács bevezette a „járdákon talyigával, lóval való járkálás” tilalmát.⁴² A legreményteljesebb veszedelem, a tűz ellen a városok országszerte védekeztek. Kassán, 1574-ben az egyik külföldi utazó, Pierre Lescalopier feljegyezte, „egy csordástülköt fújó ember az egész éjszaka járja a várost,... hogy éberségre intsen a tűzveszéllyel szemben”.⁴³

A vendégforgalom önkéntes hírverői.
A táj és a városok szépségei, természeti változatosságai az útleírások szerint

Még nem tömeges a vendégforgalom. (A búcsúsok, zarándokok a kegyhelyeken és a vásárlók az országos nagy vásárokon nem kizárólagos ’idegenforgalmi’ résztvevők voltak.) Ugyanúgy a hazai és külföldi *útleírók* még csak kezdeti ala-

³¹ SUGÁR István 1991. Feljegyzések a XIX. század történetéhez c. fejezet

³² VAS Sarolta 1986. 354–356.

³³ SUGÁR István 1985. 6–7. Sugár István összesítése. Becsült adat.

³⁴ B. BALSÁI Jolán 1993. 142. Hivatkozása Vályi Andrásra

³⁵ SUGÁR István 1983. Jegyzetek

³⁶ SZAMOTA István 1891. 489.

³⁷ DOBROSSY István 1991. 56–57.

³⁸ LEVELES Erzsébet 1929. 122. GUNDEL Károly 1943. 293–294.

³⁹ B-A-ZML BML Miskolcz várossa lakosai részére tett statútumok vagy rendszabályok Miskolcon. 1828. 21.

⁴⁰ LEVELES Erzsébet 1929. 108. Miskolcon a kávéházi bérlők vagy vállalkozók évtizedeken keresztül helyi sörösök voltak.

⁴¹ B-A-ZML BML IV. A 501/b. Borsod Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Tanácsulési jkvek. 1718.

⁴² IGLÓI Gyula 1992. 13. Hivatkozik: B-A-ZML 1700/1838. Megyei Küldöttségi munkálatok a város rendbeszedéséről

⁴³ LESCALOPIER, Pierre 1982. 95.

pozói és szószólói az itteni utazásnak és vendéglátásnak. Az évek haladtával az összefoglalók, országismertető, statisztikai és geográfiai leírások mind többet közöltek a településekről, a változatos tájakról, ásványkincsekről, létesítményekről, termékekről, történelmükről, különlegességeikről. Csak tájékoztattak, mégis utazásra serkentettek. A nemes mellett a polgár is *utazni, 'világot látni'* vágyott.

A szerzők és munkáik közül Timon Sámuel földrajztudós Magyarország Tisza folyójának... ismertetésében Miskolcra szólva Diósgyőrt, Mindszentet, Tapolcán a fürdőt említi.⁴⁴ Kassáról a Hernád ismertetésekor ír.⁴⁵ A szintén latin nyelvű, nagyon részletes ismertető a Lipszky-féle Repertorium. Lipszky János a még 1763-ban készített alaptérképén az 1808. évi kiegészítéssel terjedelmes földabroszt is mellékelte. Ezen még a 19. század eleji utazási vagy postahálózati útvonalakat is jelölte.⁴⁶

Olyan szerzők írásait is megismerhetjük, akik Kassa és Miskolc vendégforgalmának, idegenforgalmának alapozásához figyelemfelkeltő írásaikkal járultak. A tapasztaltakat okulásul vagy követendő példának írták le. A külföldről érkezők közül *nyugati vendég* volt Róbert Townson Angliából, aki Kassát kifejezetten szépnek találta.⁴⁷ Andreas Joseph Krickel, bécsi polgár 1827-ben járt a kedves emlékü Miskolcon és Kassán. Joseph Andreas Dorffinger német szerző az 1827-ben megjelent könyvében a két helység szállóit, vendéglőit és üzleteit említette.⁴⁸ A *keleti vendégek* között előkelő helyen találjuk Vaszilij Grigorovics Barszkij ukrán zarándokot, aki 1724-ben Rómába igyekeztekor eljutott „a nevezetes és egész Magyarországon híres Kassa városába”⁴⁹, továbbá Miskolcra is. Vlagyimir Bogdanovics Bronyevszkij cári orosz tengerésztiszt 1810-ben Magyarországon át igyekezett vissza hazájába. Miskolcon az egyik templomba tartó diáklányokat és fiúkat látva megállapította, gondosan nevelhetik

őket. Kassán színházi előadáson volt.⁵⁰ Fjodor Nyikolajevics Glinka (a nagy zeneszerzőnek csupán névrokona) az 1806. évi utazásakor Kassán szintén volt színházban, ahol vígjátékot és balettet nézett meg. Magyarországtól elérzékenyülve búcsúzott: „Óh, áldott ország, engedd, hogy utoljára a szívből jövő fájdalom érzésével még egyszer s utoljára azt mondjam – Isten veled!”⁵¹

Vendégforgalmunk *hazai ismertetői* már szépszámmal voltak. Az egyik a tapasztalatait, a másik az elképzelt utazását írta le. Gr. Teleki Domokos erdélyi tudós főúr elsőként közölt útleírást. Honismeretet szolgált, és nemzeti önismeretre ösztönzött tájaink és településeink ismertetésével.⁵² Gr. Teleki három napot töltött Miskolcon, mert nagyon megtetszett neki. „Kassa egy a legszebb városai közül Magyarországnak,... a vidéke különös kellemetességű”⁵³ – állapította meg.

Jelentős eredményül szépirodalmunkban megjelenik a felvilágosodásig szunnyadó *útirajz*, az élénkülő utas- és vendégforgalom témája. Útiélményeket találhatunk gr. Batthyáni Vince 1805. évi írásában. Kassáról ezt jegyezte fel: „A sebes Hernád közel fut el mellette, és számos malom kezeket forgat... Míg tiszta tsermely a város útszáit végig öntözgeti, és tisztán kimosogatja. A szép sétáló helyek a (városfali – M. L.) bástyákon és a Bankóban; az a szép útsza, mellyről két kapukat lehet meglátni, az ovális piacz, mellyen a Theatrum, Casino és sok szép épületek állanak, legnevezetesebb jelességei ennek a városnak. Ezt tartják legcsinosabbnak Hazánkban és ennek keleti részében legnagyobbnak. Az idevaló templom pompás épület Gothus stílusban.”⁵⁴

A fürdők és szerepük a reformkort megelőző vendégforgalomban

Az utazás egyik leggyakoribb készítője az egészség visszaszerzésének vagy megóvásának célja volt. Ennek érdekében mind többen látogatták a *gyógyfürdőket*, gyógyvizes helyeket, amelyekről már ismertetőkből is tájékozódhattak. A

⁴⁴ TIMON, Samuel 1735. 112.

⁴⁵ Uo. 57., 67.

⁴⁶ LIPSZKY Joannes 1808. és melléklet

⁴⁷ G. GYÖRFFY Katalin 1991. 42. Ismertetésében Townsonra hivatkozik.

⁴⁸ HARASZTI Sándor–PETHŐ Tibor 1963. 260–261. DORFFINGER, Jos(eph) And(reas) 1827

⁴⁹ TARDY Lajos 1982. 105–106.

⁵⁰ Uo. 150–152., 257.

⁵¹ TARDY Lajos 1979. 199.

⁵² ÉDER Zoltán 1993. 156.

⁵³ TELEKI Domokos 1993. 15.

⁵⁴ BATTHYÁNI Vincze, gróf 1818. Magyarra fordított egy Hazafi által.

19. század elején divattá vált a gazdag nemesi és polgári családokban, továbbá a katonatisztek és magas beosztású hivatalnokok között is a fürdőbe járás. Nem mindig gyógyulási, hanem *kirándulni, ismerkedni, világlátni és szórakozni* céllal. Fáy András, „a haza mindenese” (a kortárs Szemere Pál író mondása) az elsők között hívta fel 1819-ben a főurak figyelmét a fürdőügy támogatására: „Alig van tartomány Európában, mellyet a Természet olly sok hasznos érczes forrásokkal (ásványvizes forrásokkal – M. L.) áldott volna meg, mint Országunkat. Szint annyit hoztak már ezek a sír széléről vissza, mint a mennyi visszaélt Hegyallya nectárja arra juttatott. De a Magyar, ámbár az érczes vizeket a nyári hónapokban csak kényből is látogatni már ma nála a szebb tonhoz tartozik (hódol a nyári fürdőbe járás divatjának – M. L.), nemgondolással (nemtörődömséggel – M. L.) mellőzgeti ezeket,... (kivéve), mellyeket a társalkodás tett kedvesekké. Legtöbb hasznos vizeinket nevekről is alig esmérjük, s legfellyebb négy öt mérföldnyi körökben esmértetnek.”⁵⁵ Évtized elteltével Mindszenty Dániel ’válaszolt’ Fáy fürdőügyet pártoló felvetésére. Mindszenty még a ’közönséges kútvízű’ Kassának, a magyarországi „anyavárosnak” fürdőjét is felsorolta. Kassa kisugárzása a körzetébe tartozó Kéked fürdőéletére is hatott: Előnyére volt „Kassához közelsége”.⁵⁶ A Miskolc melletti tapolcai fürdő a szomszédos, hat-szobás vendégfogadóval Althan Mihály apát megrendelésére 1723-ban készült el.⁵⁷

Műveltségi és más tényezők a vendégforgalom kapcsolatában

A több vármegyéni, Északkelet-magyarországi térség *művelődési* központja a 18/19. században versenytárs nélkül Kassa volt. Iskola-városként ismerték, amelyhez a tárgyi alapot köz-művelődési és oktatási intézményei adták. A személyi alapot nemesi, polgári és papi alkotók nyújtották, akik közül többen a felvilágosodás eszméit is elfogadva a tudományok és művészetek több terén is működtek. A német nyelv túlsúlyát a magyar anyanyelvért küzdők befolyása előnyösen

megváltoztatta, és a polgárosodást előmozdító művelődésügy kerekedett felül, a nyelvújító Kazinczy Ferencsel az élen. Mindennek hatása áttételesen Kassa városában a vendégforgalom mennyiségében és minőségében is megmutatkozott. Kassa a 18. század végén a felvilágosult irodalmi élet központja lett. Megjelent az első szépirodalmi folyóirat, a Magyar Museum. Kazinczy Ferenc Kassán adta ki 1789–1791 között az Orpheus folyóiratot is. A Szemlélő nevű folyóirat 1836-ban jelent meg, amely a reformkorba vezetett át.

A *színművészet* 1781-ben talált otthonra Kassán. A társulat még német nyelvű volt. Magyar társulat Kolozsvárról 1828-ban Kassára települt. A színház népszerűségét a vidékre, Miskolcra, Egerbe, Eperjesre, Bártfára és Ránkra járással növelték. Elérték, hogy sok rajongó érkezett Kassára a színházi előadásokra, növelve az utas- és vendégforgalmat.⁵⁸

Miskolcra Pestről 1805-ben költözött színház. A társulat 1823-ban kapott épületet, amely máig hirdeti a miskolciak művészetpártolását. Miskolcon is élénkült a szellemi és közélet. 1781-ben gr. Török Lajos elnökletével megalapították az Erzsézyes vándorok nevű szabadkőműves páholyt.⁵⁹ A város vendégforgalma tovább is a négy országos vására idején ugrott magasra. Azokon a napokon a színészek telt ház előtt játszottak.

A báli idényben szintén sokan érkeztek a két városba. A *megyebálokra* a térség távoli vármegyéinek „előkelőségei” is elmentek, a különféle céhes (polgári foglalkozásúak által szervezett) bálokra általában a helybeliek, környékeliek. Az utasforgalom a katonai rendezésű bálok idején nőtt meg. Esetenként egy-egy bál napokig elhúzódott. Különösen „fényes bálok” voltak 1800. december 14-től kezdődően Miskolcon, 16-tól Kassán a katonai bevonulások idején, amelyekről országos hírlap is megemlékezett.⁶⁰

Vendégfogadási és vendéglátási emlékek

A miskolci fogadóknak már 1800-ban 26 szoros, nyomtatott köszöntő lappal üdvözölték a betérő vendégeket. Néhány sor a Miskolcnak a javai

⁵⁵ Tudományos Gyűjtemény, 1819. VI. Köt., 1–25. Fáy András: Parád leírása több tekintetéből, 1.

⁵⁶ Uo. 95.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ SZIKLAY János–BOROVSKY Samu 1896. 196–197. A színművészet Kassán

⁵⁹ LEVELES Erzsébet 1929. 121.

⁶⁰ Magyar Hírmondó, 1801. jan. 2., 32., 36.

című versből:

Irodalom

„Van jó levegője, vize, melyen vannak sok malmok,
Úgy rendeltettek strázsául körülte a szép halmok,
Hogy kaput is formáljanak lakosai számára,
Kenyeret is teremjenek, s légyenek bornak tára,...
Szép vidékje vásárjait bőséggel gazdagítja,
A szegényebb földlakosít az magához hódítja...”⁶¹

(Napjainkban érdemes figyelni a jó levegő legelsőként említésére.) Lehet, nemcsak emlékezetes maradt a vendégeknek a miskolci tartózkodás, hanem ennek alapján máskor is ellátogattak.

A fogadás, szállás, vendéglátás kellemes emlékeit a két városba látogatók írásai alapján idézhetjük:

1574. augusztus 21. Pierre Lescalopier francia diplomata: „Megérkeztünk Kassára, Magyarország egyik legszebb városába.”⁶²

1723. Bél Mátvás a miskolciakról: „Nemcsak mímelik a vendégszeretetet.”⁶³

1724-ben Vaszilij Grigorovics Barszkij úton Miskolcra ezt jegyezte fel Garadnán: „Tudni kell, bár magyar földön különféle hiten élnek az emberek, mégis valamennyien vendégszeretők.”⁶⁴

Megvolt, vagy fogalmazódott a 20. században már általánosan ismert: Kassa a „Hernád-parti Athén”, Miskolc az „Avas alatti metropolis”. Mindez azt is mutatta, hogy az *élénkülő vendégforgalom* által egyre ismertebbek lettek ezek a városok.

Megállapíthatjuk mindkét város vezető helyét a térség vendégforgalmában, szerepet vállalva a reformkori idegenforgalom alapozásában.

Rövidítések

AMK	Archív Mesta Košice (Košice/Kassa)
B-A-ZML BML	Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod Megyei Levéltár (Miskolc)
c.	című
Ford.	Fordította
kiad.	kiadás
köt., Köt	kötet
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
Szerk.	Szerkesztő, szerkesztette
Uo.	Ugyanott

⁶¹ B-A-ZML Miskolc Város Levéltára, 1800. ápr. 4. Szrógh Sámuel

⁶² LESCALOPIER, Pierre 1982. 94–95.

⁶³ DOBROSSY István–STEHLIK Ágnes 2000. 25.

⁶⁴ TARDY Lajos 1982. 108.

B. BALSZAI Jolán
1993 Helymutató és Tárgymutató = CSORBA Csaba szerk.: Abaúj-Torna Vármegye katonai leírása (1780-as évek) Miskolc

BATTHYÁNI VINCZE
1818 Utazása, Magyar Országban Erdélynek, Moldáviának és Bukkovinának egy részén által 1805-ik Esztendőben. Pest

CASTIGLIONE Endre
1975 A magyar városok címerei. Szeged

CSORBA Csaba
1993 Abaúj-Torna vármegye katonai leírása (1780-as évek). Ford.: Barsi János. Miskolc (1782–1785)

DEIL Jenő – L. SZABÓ Endre
1896 Ipar és kereskedelem Kassán = SZIKLAY János – BOROVSZKY Samu szerk.: Abaúj vármegye és Kassa. Budapest

DOBROSSY István
1991 A miskolci Arany Korona Szálloda története 1783–1987 = DOBROSSY István szerk.: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 1991. Miskolc

DOBROSSY István – STEHLIK Ágnes
2000 Miskolc írásban és képekben 7. Miskolc

ÉDER Zoltán
1993 Utószó = ÉDER Zoltán: Teleki Domokos Egynehány hazai utazások leírása. Budapest

FARKAS Gábor
1990 A kassai nyilvános könyvtár = MONOK István szerk.: Kassa város olvasmányai 1562–1731. Kecskemét

GUNDEL Károly
1943 A konyha fejlődése és a magyar szakácskönyv irodalom a XVIII. század végéig = BALLAI Károly szerk.: A magyar vendéglátóipar története. Budapest

G. GYÖRFFY Katalin
1991 Kultúra és életforma a XVIII. századi Magyarországon (Idegen utazók megfigyelései). Művészettörténeti füzetek 20. Budapest

HARASZTI Sándor – PETHŐ Tibor
1963 Útikalandok a régi Magyarországon. Útikalandok 41. Budapest

HIDAS Gábor
1991 Történelmi Világtalasz. Budapest

IGLÓI Gyula
1992 Miskolc 19. századi városrendezési tervei és építési szabályzatai. Miskolc

KAMODY Miklós
1976 II. Rákóczi Ferenc postaszervezete = BODÓ Sándor – SZABADFALVI József szerk.: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei. 15. évf. Miskolc

MAGYAR TÖRTÉNELEM

Ifj. KEMÉNY Lajos

- 1896 Kassa története = SZIKLAY János – BOROVSZKY Samu szerk.: Abaúj-Torna vármegye és Kassa. Budapest

M. KOVÁCS János

- 1742 A magyar krónikának röviden le-rajzolt sómája. Pozsony

KÖPECZI Béla – R. VÁRKONYI Ágnes

- 2004 II. Rákóczi Ferenc. 3., javított kiad. Millenniumi Magyar Történelem. Életrajzok. Gyula

KUN Miklós

- 1842 Miskolc múltja, jelenje tekintettel jövőjére. Miskolcon

LESCALOPIER, Pierre

- 1982 Utazásom, melyet tettem én 1574-ben... BENDA Kálmán – TARDY Lajos: Pierre Lescalopier... Békéscsaba

LEVELES Erzsébet

- 1929 A 800 éves Miskolc 1000-től 1878-ig = HALMAY Béla – LESZIH Andor szerk.: Miskolc. Magyar városok monográfiája. Budapest

LIPSZKY, Joannes

- 1808 Repertorium locorum objectorumque... Hungariae, Slavoniae, Croatiae et confinium militarium magni Item principatus Transylvaniae. Buda (Pest)

MAGDA Pál

- 1993 Magyar országnak és a határőrző katonaság vidékének legújabb statisztikai és geographiai leírása. Pest, 1819 = (CSORBA Csaba szerk.: Gömör vármegye katonai leírása (1780-as évek) B-A-ZM Levéltári füzetek 34. Miskolc

MUNKÁS László

- 1911 A királyi magyar posta története 1528–1715. Budapest

PAPP-VÁRY Árpád eln. szerk.

- 1994 Középkorai történelmi atlasz. Budapest

SEMSEY Mihály

- 1896 Posta és távíró Abaúj-Torna vármegyében = SZIKLAY János – BOROVSZKY Samu szerk.: Abaúj-Torna vármegye és Kassa. Budapest

SPANGAR András

- 1742 Continuációja a magyar krónikának. Második rész; Foglalnán magában... Pozsony

SUGÁR István

- 1983 Az egri fürdő-kultúra = SUGÁR István szerk.: Az egri gyógyvizek és fürdők. Miskolc

SUGÁR István

- 1985 Adatok Heves és Külső-Szolnok vármegye postatörténetéhez (1679-1874) Kézirat. Eger

SUGÁR István

- 1991 Eger fejlesztése és az egyházmegye fejlődése a XVII-XIX. században. Kézirat. Eger

SZAMOTA István

- 1891 Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten 1054–1717. Budapest

SZIKLAI Ferenc

- 1938 Kassa = TAMÁS Mihály szerk.: Tátra Almanach. Szlovenszkói városképek. Bratislava-Pozsony. Prešov

SZIKLAI János – BOROVSZKY Samu szerk.

- 1896 Abaúj-Torna vármegye és Kassa. Budapest

TARDY Lajos

- 1979 Régi hírünk a világban. Budapest

TARDY Lajos

- 1982 Régi feljegyzések Magyarországról. Budapest

TELEKY Domokos

- 1993 Egynehány hazai utazások leírása Tót- és Horvátországoknak rövid esmertetésével együtt. (Bécs, 1796) Régi Magyar Könyvtár. Források 3. Szerk.: KÓSZEGHY Péter. Budapest

TIMON Samuel

- 1735 Tibisci Ungariae fluvii notio, Vagique ex parte (Magyarország Tisza folyójának és részben a Vágnak ismertetése). Cassovia

VÁLYI András

- 1799 Magyar Országnak leírása. Buda

VAY Sarolta

- 1896 Régi magyar társasélet. Magyar Hírmondó. Budapest

VERANCSICS Antal

- 1981 Memoria rerum. A Magyarországon esett dolgok emlékezete. (Verancsics-évkönyv) 1504–1566. Sajtó alá rendezte Bessenyei József. Békéscsaba

VERESEGYHÁZINÉ KOVÁCS Jolán – VERESEGYHÁZI Béla

- 1999 A régi Magyarország vármegyéi és városai. Régi magyar települések lexikona. Budapest

WICK Béla

- 1941 Kassa története és műemlékei. Kassa

Az első miskolci színház (Internet)

KRÍZA ILDIKÓ

MÁTYÁS KULTUSZ ÉS A NEMZETI IDENTITÁS

A magyar folklórban a legnépszerűbb történeti hős Mátyás király. De nem csak a magyar, hanem a Kárpát-medence minden népe ismeri a folklór-hősként Hunyadi Mátyást.¹ Személyéről, tetteiről, életéről gazdag szakirodalom áll rendelkezésre elsősorban történészek kutatásai alapján.² A nevéhez fűződő szájhagyományt a folkloristák régóta gyűjtik, és igen jelentős számú mese, monda áll a rendelkezésünkre.³ A folklór adatok távol állnak a történeti tényektől, amelyekben jellemzően pozitív hősként szerepel. A Mátyás-hagyomány sokféle. Elsősorban szokták említeni a prózai műfajokat, meséket, anekdotákat, mondákat, eredetmagyarázó történeteket, amelyekben alakja más népek költészetéhez hasonló szüzsében jelenik meg. Egyediek és a nemzeti hagyomány sajátosságait mutatják a proverbiumok, dalok, balladák, történeti énekek, gyermekmondókák, népies színművek. Az évszázadok folyamán hol egyik, hol másik műfajban lett domináns a Mátyás-hagyomány.⁴

A történeti fejlődés ismeretében elmondhatjuk, hogy a 15. században, Mátyás király életében dicsőítő énekek, anekdoták, krónikák örökítették meg a nevét, és szóltak a tetteiről elsősorban latin nyelven.⁵ Csupán két magyar nyelvű énektörredék maradt fenn a középkorból Szabács viadaláról és Jajca ostromáról. A következő században magyarul írtak róla krónikát versben és prózában egyaránt. Ezek felhasználták a szájhagyományból vett, tör-

téneti eseményekhez nem köthető anekdotákat is.⁶ Az írásos feljegyzések hivatkoznak a szájhagyomány meglétére, ezért tudjuk, hogy a folklór elemek kerültek az írott művekbe. A 17. századi kéziratok és nyomtatott feljegyzésekben az előző századhoz képest kevesebb folklór elemet találunk. Különös sajátosság, hogy tettének fontosságát, alakjának jelentőségét a világhódító Attilához, a hun vezérhez mérik, és az ő leszármazottjának, utódjának tartják. A 17. században leírt énekek szerint Attilától örökölte Mátyás király a világbíró kardot, és a legyőzhetetlen hadvezér ezzel hódított, győzött az ellenségei felett.⁷

A felvilágosodás korában, a 18. században megsokasodtak az idealizált királyról, az okos, igazságos, másokat segítő, tréfakedvelő, országot járó uralkodóról szóló történetek. Az írásban fennmaradt, és előadásban, szájhagyomány útján terjedt adatok bizonyítják, hogy a magyar műveltségben, ebben a korban hódított a Mátyás királyt népszerűsítő idealizáló képzet. A nemzeti identitás, a nemzeti irodalom megerősödésének kora ez a század.⁸ Jelen alkalommal ennek az időszaknak főbb jellegzetességeit foglalom össze Mátyás királyról alkotott képzetre koncentrálni, és bizonyítom, hogy a nemzeti királyt övező tisztelet, ami a 19. századi folklór egyik reprezentatív témájává lett, már a felvilágosodás korában megtalálható.

1. A 18. századi műveltség formálásában jelentős szerepet játszottak az iskoladramák, amelyek esetenként akár száz szereplőt is mozgósítottak, a nézők az iskola kereteit túllépték, és egy-egy színmű több iskolában is előadásra ke-

¹ Kríza, Ildikó: Supranational Hero in Central-East European Folk Tradition. in: Schneider, Ingo (ed.) Europäische Ethnologie und Folklore im internationalen Kontext, Frankfurt/M 1999. 157-167.

² Kubinyi, András: Matthias Corvinus. Die Regierung eines Königs in Ostmitteleuropa, 1458-1490. Herne, 1999.

³ A Magyar Népmesekatalógus (MNK) szerint az alábbi típusok egyes variánsai sorolhatók a Mátyás-mese- és mondakörhöz: MNK 725A, 875, 883, 889, 900, 902, 921, 951, 952, 1327, 1367, 1370, 1533, 1689, 1736. Magyar Népmesekatalógus I-IX. (Szerk. Kovács Ágnes) Budapest

⁴ Kríza, Ildikó: A Mátyás-hagyomány évszázadai. (Centuries of tradition about King Matthias. Budapest, 2007.

⁵ Jankovics József - Klaniczay, Tibor (ed.): Matthias Corvinus and the Humanism in Central Europe. Budapest, 1994.

⁶ Heltai Gáspár: Krónika az magyaroknak dolgairól (Chronicle on Hungarians Affairs) (1 st. Clausenburg, 1575) Budapest, 1981. Göröcsöni Ambrus: Mátyás király históriája (History of King Matthias) in: Régi Magyar Költők Tára XVI. század, 9. Budapest, 1990. 217-359.

⁷ Régi Magyar Költők Tára. XVII. század. 3. Katolikus énekek. Bp.1963.

⁸ Kríza, Ildikó: King Matthias as a Folklore Hero. Hungarian Tradition about Matthias Corvin in 18th Century. Study Finno-Ugrici. II. Napoli, 1999. 185-202.

rült. Az előadások legnépszerűbb történeti hőse Mátyás király volt és vele együtt az egész Hunyadi-ház. Az iskoladrámák kutatása az utóbbi évtizedekben igen jelentős forráskiadásokkal segítette a 18. századi művelődés megismerését.⁹ A források rendszeres áttekintése, közzététele, elemzése alapján tudjuk, hogy az iskolai színjátékok témái, hősei messze eltávolodtak a történeti eseményektől, és ez történt a Hunyadi-család esetében is.¹⁰ A kiemelkedő történeti hősöket mitikus tulajdonságokkal ruházták fel, és olyan eseménysorba illesztették, amelynek alig volt bizonyítható alapja. A történelmi témájú előadások az iskoladrámák műfaji elvárásait követték. A hősök jellemzően allegorikus szerepben jelentek meg, és történetükkel az erkölcsi magatartást képviselték.¹¹ A témafeldolgozást illetően mellőzték a valószínűségi múltbeli eseményeket. Így Mátyás király, a világhíres uralkodó, az igazságos király, az egész Európa előtt példaként álló történeti személy kiváló hősnek bizonyult az iskoladrámák névtelen írói számára. Többek között, látványos előadások témája lehetett Mátyás király és Beatrix esküvője. Mátyás király alakja megjelent már 17. századi nagyszombati drámában, ami befolyásolhatta a későbbi előadásokat is. Sajnos, alig maradt fenn teljes dráma, ezért a színi jeleneteket és a szerepeket felsoroló dokumentumok alapján lehet rekonstruálni a hajdani 3-4 óráig tartó előadásokat.

Az 1702-ben Kolozsváron előadott jezsuita iskoladrámáról a színeket leíró és szereplőket felsoroló jegyzékek alapján tudjuk, hogy Mátyás király és Podjebrad Katalin pompás esküvőjét mutatták be.¹² A Mátyás-hagyomány egyik kevésbé ismert ágát bizonyítja ez a jezsuita iskoladráma. A leírás szerint a két ifjú házasságát boldog szerelmi

kapcsolat előzte meg. Hunyadi Mátyás kamaszként Prágában raboskodott, és ott ismerte meg a királylányt, aki gyengéd érzelemmel közeledett feléje. Prágában alakult ki kettejük között a bizalom, a bimbózó szerelem, ami végül az esküvőn teljesedett ki. Hunyadi Mátyás kiszabadulását a királylány közbejárása segítette. A dráma nem szól a váltságdíjról, amiről pedig történeti források annál több részletet örökítettek ránk. A pompás esküvő jelentőségét a lány házasság előtti szerepe fokozta, valamint azok az ármánykodások, amelyek Mátyás és Katalin kapcsolata ellen irányultak. Kettejük ellen tervezett intrikát a fiataloknak le kellett győzni, melyben különösen Katalin jeleskedett.

A barokk iskoladrámában történeti személyekhez kötve jelenik meg a folklórból ismert „rabszabadító leány” motívum. A rabságból történt szabadulás epizódjait a népköltészeti párhuzamok felidézésével képzelhetjük el. Több délszláv ballada és hősnének szól Mátyás királyról, akit a felesége vagy a szultán lánya szabadított ki.¹³ A magyar folklórban Szilágyi és Hajmási ballada szól hasonló esetről, valamint annak előzménye, a széphistória.¹⁴ Az iskoladrámák a világi témák kiválasztásakor felhasználtak népszerű köz-költészeti elemeket. A két fiatal találkozása, szerelmük és házasságuk alakulása folklór sztereotípiákkal könnyen bemutatható. A drámában a külső akadályok elhárításával váltak hőssé, és méltóak ahhoz, hogy a római istenek módjára valószínűségi diadalmenet legyen a házasságuk. Bizonyítani tudjuk, hogy a Szilágyi és Hajmási történetét megéneklő Szendrői Névtelen széphistóriája hatott a Mátyás király házasságáról szóló jezsuita iskoladrámára, és hasonló elemek maradtak fenn a későbbi szlovén balladaköltészetben.

Mátyás király és Podjebrad Katalin idealizált kapcsolata a 18. század végi drámairodalomban másutt is megjelenik. Míg a 15. századi források alig szólnak az ifjú Mátyás első házasságáról, de jelentős a Beatrixszal kötött esküvő pompájának részletezése. Kétszáz év múltán Katalin lesz az

⁹ Staud Géza: A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok. (Jesuit's School Dramas in Hungary) I-IV. Budapest, 1984-1992. Czibula, Katalin (ed.): Jezsuita iskoladrámák. (Jesuit School Dramas) Budapest, 1996.

¹⁰ Esze, Tamás: A kurucok Mátyás-drámája. (Matthias-Drama in Age of Kuruc) *Irodalomtörténeti Közlemények*. LXII. 1958. 1-18.

¹¹ Varga, Imre: Iskolai színjátszásunk elvilágiasodásáról. (On the Secularization of School Theatricals) In Kilián István - Pintér Zsuzsanna (ed.): *Az iskolai színjátszás és a népi dramatikusság hagyományok*. Debrecen, 1993.

¹² Kriza, Ildikó: Mátyás király házassága a rabszabadító leánnyal. (The Marriage of King Matthias with the Girl who Freed the Prisoner) in: Pozsgai Péter (ed.) *Tűzcsiholó*. Budapest, 1999. 367-389.

¹³ Szegedy Rezső: A Szilágyi és Hajmási monda délszláv rokonai. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1915. 26-39.

¹⁴ Vargyas Lajos: Hungarian Folk Ballads and Europe. II. Budapest 1976. 328-337. Szilágyi Mihály és Hajmási László históriája. Régi Magyar Költők Tára 16. század VII. (Szerk. Szilágyi Áron) Budapest 1912. 169-174.

ideális feleség, akihez mély érzelem köti, és aki trónörökösrel ajándékozta meg. Szentjóni Szabó László színműve ezt a szemléletváltást bizonyítja.¹⁵

2. A 18. században kibontakozó nemzeti irodalom szívesen fordult Mátyás király alakjához. A sokoldalú író, Dugonics András gazdag életművében tudatosan törekedett a Mátyás kultusz alakítására és terjesztésére.¹⁶ A *Toldi* című drámája egy német mű (Karl Christman: Der Statthalter von Corfu) magyarítása. Benne a fordító a folklórhősök két jellegzetes alakját párosította.¹⁷ Egyik az erős, bátor, lojális katona, és a másik hős az igazságos király. Ők ketten egymást segítve, erősítve érik el a sikereket, illetve lesznek védtelenek egymás nélkül. Toldi Miklós tehát Mátyás király hűséges szolgája, feltétel nélküli híve, oltalmazója.¹⁸ Az igazságos jó lelkű, szegényeket segítő, okos uralkodó Mátyás király, a tévedésektől sem mentes. Ebből ered a dráma bonyodalma, amiért felhasználhatja a kevésbé ismert színmű egyes részleteit. A mű a szerző szavával élve „ármány darab”,¹⁹ számos kaland, intrika megjelenítésével. Dugonics teljesen szabadon alakította az eredeti művet, így csak a főbb eseményszálak rokoníthatók, és a jegyzetekben indokolja, azért változtatta meg a szereplők nevét, és választott a magyar történelemből kevésbé ismert hősöket, hogy alakjukat, jelentőségüket a feledésből újra az érdeklődés középpontjába állítsa. Hangsúlyozza, hogy a magyar történelmi személyek iránti figyelmet minden módon erősíteni kell, és a

tetteik felidézésével a történelmi múlt értékeit kell előtérbe állítani.

Dugonics az anyanyelv használatának igényét a történelmi múlt dicsőítésével hozta összhangba, és ehhez hívta segítségül a Mátyás-hagyományt. Megjegyzendő, hogy ebben az időben mások is szívesen fordultak az évszázadokkal korábban keletkezett irodalmi alkotásokhoz. Felelevenítették, átírták, és újból közzétették a már elfelejtett műveket. Jó példa erre Salamon és Markalf beszélgetése.²⁰ A 16. századi magyar fordítás ebben a korban válik az anekdotagyűjtemények részévé. Lényeges különbség viszont, hogy a főhős többé nem Salamon, hanem Mátyás király, Markalf pedig egyszerű paraszt. A középkori irodalom tréfa-gyűjtemények egyes darabjai ebben a korban Mátyás király kalandjaikét váltak ismertté.

A dráma és regényíró Dugonics András jelentős közmondás gyűjteményt állított össze *Példabeszédek* címmel.²¹ A gyűjteményének egyik érdeme a proverbiumok magyarázása. A jegyzetekben az anekdoták leírásával értelmezte az adott szólást. Mátyás király nevéhez 28 közmondást kötött. Ezek közül többet Galeotto Marziotól, az uralkodó kortársának írásából vett át.²² A forrást maga Dugonics a jegyzetben feltünteti, tehát tudatosan fordult a felvilágosodás korában író a 300 évvel korábbi forráshoz, Mátyás királyt dicsőítő anekdotákhoz. A közlések nem egyszerű fordítások, hanem élvezetes előadásban közölte mind-egyiket, törekedve az elhangzott szólás szövegkörnyezetének megörökítésére. Bizonyítható, hogy 1741-1790 között a *Győri Kalendáriumban* publikált néhány, azóta népszerűvé lett szöveget írta le Dugonics újból. Valószínűen a szóbeszédben elhangzott változatot örököltte ránk, ezt bizonyítja az egyszerű nyelvhasználat, közérthető szöveg. További tájékoztatását a lapalji jegyzetekben fog-

¹⁵ Szentjóni Szabó, László: Mátyás király. A nép szeretete, jámbor fejedelmek jutalma. (King Matthias. Honour of the Good Ruler the people's love) Buda, 1792.

¹⁶ Kríza, Ildikó: Dugonics szerepe a Mátyás-hagyomány terjesztésében. (Dugonics's Role in Spread of Matthias-Folklore) In: Szemerényi, Ágnes (ed.) *Folklór és irodalom (Folklore and Literature)* Budapest, 2005. 128-137.

¹⁷ Dugonics, András: Toldi Miklós. Jeles történetek, melyeket a magyar játékszínre alkalmaztatott. (Miklós Toldi. Excellent stories would be applied for stage) Pest 1794.

¹⁸ A magyar költészetben Toldi Miklós fiktív alakját Arany János trilógiája tette ismertté. Az ő feltételezése szerint a természetfeletti képességgel rendelkező hős Nagy Lajos király (1342-1382) korában élt.

¹⁹ At the time of borning of Hungarian theatre, the authors translated dramas from different languages. Carl Christmann was a contemporary writer. The drama „Der Statthalter von Corfu” (Mannheim 1782) was not a significant play in his age or later.

²⁰ Salamon király, az Dávid király fiának Markalfal való tréfabeszédeknek rövid könyve (Short book of funny chats between King Salamon and Markalf who was King David's son. Klausenburg, 1577. The collection of anecdotes were translated from Latin. During the 18th century the chapbook was published 8 times. Some anecdotes appeared in almanachs, too. King Matthias received the place of King Salamon and talked to clever peasant.

²¹ Dugonics András: Magyar Példa beszédek és jeles mondások. (Hungarian proverbs and phrases) I-II. Szeged, 1820.

²² Marzio, Galeotto: De egregie, sapienter et iocose dictis et factis Matthiae Regis. Wien, 1593.

lalta össze. Például „nincsen mája, mint a csóri csukának” közmondásról elmondja Dugonics, hogy Mátyás valóban szerette a csuka máját. A csóri vendéglőben történt eset azonban már a szájhagyomány alapján kapcsolódott az anekdota-hoz. Egy másik példával hasonlóképpen bizonyítható, hogy Dugonicsnál a szájhagyomány és az írott forrás összekapcsolódott. Ma is él a köznyelvben az „Egyszer volt Budán kutyavásár” közmondás, ami először 1792-ben a *Magyar Hírmondó* c. újságban jelent meg. Dugonics az általa ismert forrást pontosan követve „Csak egyszer esik Bécsben ebvásár” anekdotát írja le, ahol Mátyás király neve nem szerepel, a helyszín pedig Bécs. A két szöveg egybevetésével bizonyítható a szájhagyomány alakulása, a Mátyás kultusz terjedése.

A legrégebb, mindmáig legismertebb közmondások egyike „Meghalt Mátyás király, oda az igazság”; hiányzik Dugonics gyűjteményéből. Forrásfeltárásunk alapján tudjuk, először 1575-ben jelent meg, de a 18. században a kortársak több változatban éltették, akár versben, tanulságok összegzéseként vagy parafrázisként, sőt német gyűjteménybe is belekerült.²³ Bármennyire gazdag a *Példabeszédek* c. közmondásgyűjtemény a Mátyás királyhoz kötődő adatokban, mégis távol áll a teljeségtől. A kor szokásaihoz tartozott, hogy Mátyás király nevéhez kapcsoltak a nemzetközi irodalomból ismert anekdotákat. Így tett pl. Ráday Gedeon is a lustasági verseny szereplőiről írt versében, amikor a tréfálkozva „Mátyás király lustáiról” szólt. Az összehasonlító kutatásból tudjuk, perzsa gyökerekkel rokonítható a Mátyás király lustáiról szóló anekdoták, és azok feldolgozásai.

3. A népszerű művek olcsó kiadványokban, ponyván jelentek meg. Az olvasmányok jelentős része nem elolvasásra, hanem felolvasásra készült. Így a szövegek rövid terjedelműek, a mondatok kevésbé barokkosak, követték a természetes beszédet, és a cselekmény előadása valamilyen csattanó felé haladt. Az évenként megjelenő kalendáriumokban teret és szerepet kaptak az irodalmi olvasmányok között a Mátyás királyról szó-

lóak. A *Győri Kalendáriumban* 1741-1752 között 28 anekdota jelent meg Mátyás királyról, *Hunyad Mátyás M. O. 37-dik Királyának bölts és tréfás beszédiről és tselekedeteiről szolló fel-téteinek continuatioja címmel*.²⁴ A címből arra következtethetünk, hogy Galeotto mondásait közölte, annyira hasonlít az ő munkájának címéhez, de a fennmaradt adatok ezt cáfolják. Az anekdoták előzményeit Galeotton kívül megtalálhatjuk a *Gesta Romanorum-ban*, Salamon és Markalf történetei között, és más, általunk ismeretlen forrásból is merített a szerző. A 18. században a környező országokban sokféle anekdota gyűjtemény jelent meg, amiből közvetlenül, hivatkozás nélkül vettek át a magyar kiadványok, sőt ugyanaz a kiadó magyar, német nyelven is közzétette összeállításait. A tréfakedvelő Mátyás diák alakja először a *Győri Kalendáriumban* jelent meg. A következő évszázadban kedvelt irodalmi toposzá lett.

1749-ben közli a *Győri Kalendárium* a jó illatú kocsisról szóló anekdotát.²⁵ A színhely Prága, időpont Podjebrad György kora. A történet szerint: Egy adott ünnepen az udvari kocsis a királyné kezét szeretné megcsókolni, és ezért akar kellemes illatú lenni, hiszen a királyné nem állja az istálló szagát. A kocsis hosszú előkészületek után eljut Mátyás úrfilhoz, aki a jó illat biztosítására egy patikaszert ajánl. Eljön a nagyszerű pillanat. A királyné éppen az ő kocsijára száll, de egy idő után a patikaszertől „gyomorbéli szélvész” kínozza, és „gömbölyű füstöket ereszt vénasszony módjára”. A királyné ezen felháborodott. Természetesen a kézcsók elmaradt, és a legénynek nem csak a munkáját, hanem a várost is végképp el kellett hagynia, megszégyenülten. Az egész történetből árad a közvetlen szókimondó tréfa. Nem szabad szájú, nem tisztátalan a szöveg, de egyszerre csúfolja a piperkőcséget, a látszatra törekvést, meg az együgyűséget. A tréfás anekdota népies stílusának előzménye megtalálható Benczédi

²³ In collection of anecdotes „Lyrum, larum, lyrissimum” was published some anecdotes in German and the proverb too: King „Matthias dead and no more right”. (Leipzig, 1700.)

²⁴ Kríza, Ildikó: Zwei Unbekannte Mátyás-Überlieferungen aus dem 18. Jahrhundert. *Finnisch-ugrischen Forschungen* 51. 1993. 73-85.

²⁵ The text was published by Ildikó Kríza: Mátyás-hagyomány a 18. században (The Matthias Tradition in 18th Century) *Népi Kultúra - Népi Társadalom* XVIII. 1995. 119-147.

Székely István krónikájában²⁶, de illik a folkloristák által később rögzített Mátyás király imázshoz. A néphagyomány éppen úgy tud a kicsapongó, asszonyokat szerető királyról, mint a torkos, jó falatokat kedvelő, vidám kalandokra hajlamos, másokat megtréfáló hősről, avagy az igazságos, okos uralkodóról. Az ifjú Mátyás, a sosemvolt királyfi konstruált alakja nem csak a szájhagyományban kapott szerepet, hiszen a következő században éppen a tréfa kedvelő Mátyás diák alakja került az irodalom előterébe.

A *Győri Kalendárium* közli 1784-ben, Mátyás királyhoz kapcsolva a garasait beosztó paraszt történetét. A Népmese katalógusban kiterjedt nemzetközi összehasonlítással szereplő mese egyik változata ez. A stílusa a szájhagyomány előadását mutatja.²⁷ A rövid bevezetés, az ott szereplő képes beszéd, a megszólítási formulák és a rövid, világos válaszok gyakorlott előadó stílusára vallanak. A kalendárium népszerűségét minden bizonnyal az élményszerű történetek közlése fokozta. Kétségtelenül megállapítható, hogy a *Győri Kalendárium* éveken át megjelentetett, változatos tartalmú sorozata irodalmi igénytelenséggel készült. Bár nem bizonyítható, de az összefüggés sem kizárt, hogy a kalendáriumot az irodalmi élet képviselői ismerhették. Péczely József, aki néhány évvel később „robotos szorgalommal” ébresztgette Mátyás király és a Hunyadiak emlékét, lehet, hogy éppen ebből a forrásból merítette a garasok felosztásáról szóló versének témáját. Az irodalmi alkotásokban a Mátyás-narratívumok erkölcsi tanulsággal telítődnek, a kor ízléséhez igazodva. Ebből következően hatásuk szerényebb, mint a folklóré, de a szakirodalom az ő nevüket ismeri.

Az első magyar folyóiratnak a *Magyar Hírmondónak*. 1792-es számában megjelent Mátyás-anekdoták bizonyíthatóan népszerűek voltak. Azért állítjuk ezt, mert ugyanezek a szövegek néhány évvel később Kis János anekdotagyűjteményének élén találhatók. Aztán, alig néhány év múltán írói fantáziával kiegészítve Pálóczi Horváth Ádám színművének lett az alapja. Az okos

lány kalandjai és tréfái adtak a színműnek keretet.²⁸ Az okos lány meséje – ami tulajdonképpen perzsa eredetű, és a középkorban Pontianus históriája révén széles körben ismertté vált –, a magyar nyelvterületen nagyon sok változatban fellelhető. Mátyás királyhoz kötődő változatairól a 18. századtól tudunk, és ez összefügg a királyt népszerűsítő közköltészet terjedésével. Az okos, de szegény lány megfejtja a király feladványait, és joggal számít a király jutalmára. A folklór szerint az okos lány a király felesége lesz, de a színmű a történeti tények miatt ezt nem mondhatja, hanem egy újabb kaland segítségével az egymástól elválasztott szerelmesek találkozását adja elő az okos, igazságos király bölcs döntéseként. Az írók szabadon felhasználják a folklór eredetű történeteket, és a szájhagyomány szabadon alakítja a nyomtatásban megjelent adatokat.

4. A 18. században az alsóbb társadalmi rétegek részére ponyván jelennek meg a népszerűsítő írások. Ekkor Budán és Pozsonyban folytatásban közlik Heltai történetírását, a magyarok krónikáját. Soha, egyetlen korban sem jelent meg ennyiszor Antonio Bonfini krónikájának magyar fordítása, a Heltai-féle *Magyarok krónikája*. De a latin nyelvű eredeti szöveg, Antonio Bonfini magyarok történetéről készült összeállítása négy újabb kiadást ért meg. A felvilágosodás korában sokféle módon fordult a figyelem Mátyás király felé. Elindult a források kiadása. Kiadták Mátyás király dekrétumait, összegyűjtött leveleit és a róla szóló irodalom bemutatására is vállalkoztak. A Mátyás kultusz terjedése, erősödése egyre sokoldalúbb. Jó példa erre, hogy a Magyarok krónikájának záró része, a Mátyás királyt dicsőítő fejezet külön is megjelent. A Landerer nyomda közzétett *História...* címmel egy kis formátumú 8-ad rétvű füzetet a magyar történelmi múlt iránti érdeklődők részére.²⁹ A régi históriák szövegét leegyszerűsítik, a régies kifejezéseket mellőzik és modern szóhasználathoz, beszédstílushoz igazítva adják ki népszerűsítő kompilációként. A Landerer nyomda

²⁶ Beczédi Székely István: *Chronica ez Vilagnac Yeles dolgairol Chronicle about Important Events of the World* (Cracco, 1559) Budapest, 1960.

²⁷ A Magyar Népmesekatalógusban 921-es típushoz sorolják a garasok felosztását. A király arcának megjelenése a pénzen ehhez a típushoz kapcsolódik annak ellenére, hogy Mátyás király nem nyomtatott pénzt a saját képmásával.

²⁸ Az okos lány meséje a Magyar Népmesekatalógusban 875-ös típusban található. A nagyon népszerű mesében az okosság-próba változatos módon jelenik meg.

²⁹ Kriza Ildikó: Egy ismeretlen Mátyás história a XVIII. századból. *Irodalomtudományi Közlemények*. 1992. 607-615.

Budán dolgozott, és 1776-ban egy összeállítást közöl a Hunyadi családról. A történet Hunyadi János török ellenes csatáival kezdődik, és Mátyás király dicsőséges tetteivel folytatódik. A *História...* hosszú, barokkos címben megjelöli a mű tartalmát, és a kiadvány történelem népszerűsítő célját. Ez a munka kevés pénzűeknek készült, akik a történelem iránt érdeklődnek.

A história, mint műfaj, a 18. században már nem volt divatban. Az 1776-os *História...* előképei és forrásai bizonyíthatóan két évszázaddal korábbról valók, 16. századi magyar históriák és históriás énekek. A Hunyadi Jánost bemutató versek majdnem szó szerint egyeznek a kétszáz évvel ezelőtt keletkezett Nagybáncai Mátyás költeményével, de a csaták leírása ettől eltér. A *História...* összeállítója szabadon merít a krónikákból, több eseményt összevon, és a vitézi harc jelentőségét hangsúlyoztatja. A régi dicsőség felelevenítése és Mátyás király érdemeinek hangsúlyozása volt a célja, még ha egyes csata vereséggel végződött is.

Hunyadi származásáról kerengő híreket mesebe illően fogalmazta meg elsősorban Heltai munkája nyomán. A kompilátor vigyázott az elhihető megfogalmazásra. Reális képeket idézve meséli el Zsigmond király szerelmi kalandját. A találkozás után megszületett gyermekeket a morzsina asszony bemutatja a királynak a bizonyító gyűrűvel együtt. A király elpirul, a fiút magához veszi, és Hunyadi Jánosnak nevezi, az asszonyt gazdag ajándékkal halmozza el. A következő században ez a történet lesz a legnépszerűbb a család eredetét illetően.

A ponyváknál alig deríthető ki a szerző. A Mátyás história esetében is ez a helyzet. Annyit tudhatunk, hogy a Landerer nyomda törekedett az igényes munkák kiadására, és fontos feladatot vállalt a népkönyvek kiadásával. Ebbe a sorba illik a história is. A címlapon olvasható célkitűzés szerint „a magyarországi históriákban gyönyörködőknek kedvéért öszve szedetett” szóhasználattal mellőzi a szerző nevét. A *História...* tehát egy rövid, általános összefoglalás a múlt eseményei iránt érdeklődőknek. A kutatások során kiderült, hogy több 16. századi írásra támaszkodott a história írója, akár prózai, akár verses részeket közölt. Egyetlen kivétel van, a Mátyás király hainburgi csatájáról szóló részről.

5. Históriai ének született a 18. században. A hainburgi csata jelentéktelen szerepet kapott a Mátyás tetteiről szóló krónikákban annak ellenére, hogy hosszasan elhúzódott, és jelentős áldozattal járt. Az idealizált, legyőzhetetlen király elképzeléshez nem illett a valóság. A históriai ének szerzője a 18. század végén, a fokozódó Habsburg ellenesség idején egy új alkotást tett közzé a Bécs elfoglalását megelőző csatáról. A szerző igazodott a korábbi idők stílusához, és archaizált formában adta elő a fontos eseményt, a németeken aratott győzelmet. A kíméletlen harcot túlzó szavakkal és ókori istenségek felsorakoztatásával tette nagy jelentőségűvé. Mátyás király az ország egész népét hívta a csatába. Magyar, horvát, oláh, tót, rác és székelység jött sietve. Hópénzes katona, királyi udvarhoz tartozó főember, úr és nemes állt mellette, vagyis a színes lakosságú ország a maga teljességében képviseltette magát. A csata élén állt a király, aki Pegazus lován száguldott, szívében a nyereség reményével. A közös akaraton lévő, egységet képviselő hadsereg „az ellenséget földig mind leverte”, hiszen a földi javak felett őrködő római istenségek egész sora állt Mátyás mellé.

A 86 sorból álló históriai ének valójában egy történeti vízió a nemzeti király győzelméről, az ország népének összefogásáról, az ellenség felett aratott győzelemről. Ez a tudatos megfogalmazás művelt és tájékozott ember írása. Az antik istenek szerepeltetése, a hibátlan verselés is ezt támasztja alá. A sorok közé bújtatva megtalálhatjuk a valómást: a vers szerzője Veszelszki Antal. Az ismeretlen históriai ének alkotóját az irodalomtörténet nem tartja számon. A kor műveltségéért tenni akaró szerző a történelmi múlthoz fordult a nemzeti öntudat erősítéséért. Valójában forrásközvetítésre vállalkozott, és az általa ismert históriákat leegyszerűsítette, kiszínezte, és a csekély műveltséggel rendelkező, de tanulni vágyó emberek számára átírta.

A história alátámasztja Dugonics törekvését, hogy az elfelejtett történelmet kell az emberek elé tárni. A ponyva címoldalán olvasható: „Azon iparkodtam, hogy honi történeteinket vegyem írsomnak tárgyául s főképpen azon embereket országunkban, kik midőn éltek nagy névben és böcsületben voltak: de holtuk után feledékenységbe jöttek, hogy ha annyi derék tetteik vagy hitván kis íráskákban, vagy a parasztok szájába

nem forogna, mivel íróink semmit sem hagytak írva felülök, örök feledékenységben heverének.”

Összefoglalásként:

A 18. századi írásos források sokoldalúan bizonyítják, hogy a Mátyás-kultusz a korszak műveltségének része volt. Egyrészt a szójhagyományban élő adatok kerültek az írástudók alkotásaiba, másrészt a magyar nyelvű olvasmányok, színművek írásakor a szerzők tudatosan fordultak a történelmi hősökhez, különösen Mátyás királyhoz. Ebből következően a nemzeti történelem és irodalom népszerűsítésekor megkülönböztetett figyelmet szenteltek a 15-16. századi előzményeknek, latin és magyar nyelvű forrásoknak. A történelmi adatokat folklór elemekkel színesítették. Összefonódott a történelem, irodalom és a szójhagyomány. Mátyás király alakja eltávolodott a valóságos történelmi személytől, és az ő nevéhez kapcsolódtak mindazok anemzetközi forrásokban is meglévő anekdoták, mesék és bármely műfajhoz tartozó alkotások, amelyben az okos, igazságos, tréfakedve-

lő nemzeti király szerepelt. A változatos folklórban a hős egymástól eltérő, sokszor látszólag ellentétes módon tipizálható. Mégis nagy általánosságban elmondható, hogy jellemző Mátyás király társadalmi szerepvállalása. Ő az, aki megsegíti a bajbajutott parasztot, kioktatja a hatalmával kérkedő urakat, pénzt ad a szegénynek, segíti a bátor katonát, megbünteti a kapzsit. Mátyás király közvetlen kapcsolatban áll a néppel, közvetlenül találkozik velük városon, falun, mezőn és erdőn, együtt harcolnak, esznek, vagy éppen kapálnak. A népmesékre jellemző fordulattal kötődnek Mátyás király nevéhez a helynévmagyarázók, ami a folkloristák szerint a legújabb korban létrejött műfaj. Mindezek a tulajdonságok tették lehetővé, hogy a személye és a hozzá kapcsolódó folklór független legyen az egyes etnikumoktól. Mátyás király éppen úgy hőse a szlovén, ruszin, szlovák, szerb és horvát népköltészetnek, mint ahogyan a magyaroknak. Így vált a 18. században a Mátyás-hagyomány a közműveltség részévé.

MAGYARORSZÁG KIFOSZTÁSA

Összefoglaló a MVSZ VII. Világkongresszusa
Magyarország **kifosztásával** foglalkozó konferenciájáról

A mindvégig teltház mellett folyt konferencia előadói három megközelítésben foglalkoztak a témával. **Egyrészt** feltárták a kifosztás történelmi, gazdasági, pénzügyi hátterét és módszereit, **másrészt** ismertették a nemzeti vagyon elvételének a konkrét módszereit, **harmadrészt**, pedig olyan korszerű pénzügyi, gazdasági technikákat ismertettek, amellyel a magyar nemzet vagyona legalább részben visszaszerezhető. A konferencia szervező bizottságában részt vett Dr. Léh Tibor, Dr. Bokor Imre és Dr. Balogh Zoltán. A titkári teendőket Patrubby Anna, valamint elnökként Drábik János látta el. A bizottság közös munkája eredményeként került sor a témák kiválasztására, és az előadók felkérésére

Az ülés levezetését is ellátó **Drábik János**, előadásában kifejtette, hogy Magyarország folyamatos fosztogatására az elmúlt két évszázadban a

rákényszerített háborúkkal és a nemzetközileg megszervezett eladósítással került sor. Már 1848-ban is a magyar társadalom az adósságba kényszerítési kísérlet elutasítása miatt kényszerült háborúzni Ausztriával.

A XIX. század második felében a rendszeresen ismétlődő válságokat a rejtőzködő, nemzetközi pénzkartell, és a pénzügyeket háttérből irányító érdekcsoport idézte elő. Magyarország csak a külső kényszerek hatására lépett be az első világháborúba, amelyet a nemzetközi pénzkartell készített elő és robbantott ki. A két világháború között Magyarország szintén a nemzetközi pénzvilág kamatgyarmata volt. A második világháború után a Szovjetunió és a kommunista diktatúra fosztogatta az országot. 1989 után a magyar nemzet közös vagyonát pénzügyi technikákkal beolvasztották a nemzetközi pénzügyi közösség globá-

lis részvényvagyonába. Az adósságcsapdába szorított Magyarország így módon az egyetlen szuperhatalom, a globális Pénzimpérium tartományává vált. A pártállami nomenklatura pénzügyi technokratái, a Pénzimpérium jelenlegi magyarországi kiszolgálói beállították és működtetik a világelit számára a pénzügyi szivattyúkat. Emiatt a magyar nemzeti jövedelem kiáramlik az országból. Az előadó még szólt azokról az igazolhatóan jó módszerekről, amelyekkel ezt a pénzuralmi rendszert át lehet alakítani, és legalább részben visszaszerezni az elvesztett nemzeti vagyont.

Az előadó hangsúlyozta, hogy a költségvetés és külkereskedelmi egyensúly helyreállításához szükséges az állami hitel- és pénzkibocsátás konkrétan megjelölt termelő és infrastruktúra fejlesztő programokra. Ez a fajta állami pénzkibocsátás nem okoz inflációt, mert a termelő és infrastruktúra projektek végén előálló kapacitásnövekedés, az új objektumok értéke, a többlettermék és többlet szolgáltatás értéke fedezi a kibocsátott hiteleket. Így módon a termelőgazdaság és a pénzügyi szektor egyensúlya nem borul fel. Érvényesül egy multiplikátor hatás is, mert munkaképes felnőttek tízezrei válnak adófizető munkavállalókká segélyre szoruló eltartottakból. Ez az elképzelés már többször kipróbálásra került különböző országokban, és mindig sikeresen. Azért kellett leállni velük, mert a nemzetközi pénzvilág ezt kikényszerítette.

Dr. Balogh Zoltán, aki szakorvosként lett a nemzetközi híró hévízi tó megmentője, arról szólt, hogy miként került veszélybe ez a pótolhatatlan nemzeti kincs. A második világháború után szovjet tulajdonba került bauxitbányákat Magyarország 1954-ben visszavásárolta. 1962-ben azonban Moszkvában aláírásra került a timföld-alumínium egyezmény. Eszerint a bauxitot nem olcsó szovjet árammal, Magyarországon dolgozták fel, hanem a nyersanyagot Volgográdba szállították, majd az alumínium egy részét vasúton vissza. Titokban maradt, hogy e mögött az ésszerűtlen megoldás mögött a titánium feletti rendelkezés húzódik meg. A titánnal kapcsolatos magyar kutatásokat megtiltották, noha Gillemot professzor már 1949-ben megkezdte kísérleteit a nyirádi bauxit titántartalmával kapcsolatosan. 1957-ben Kossuthdíjat kapott a fém titán előállításáért.

A magyar-szovjet egyezményben nem volt szó

a magyar bauxit titán tartalmáról. Ma az ország eladósodottságát a jelenlegi kormány a magyar nép túlfogyasztásával magyarázza. Nem említik, hogy milyen hatalmas jövedelmet jelenthetett volna a titán hazai kinyerése, és magyar értékesítése. A Moszkvában aláírt szerződéssel sokmilliárd dollárt veszített a magyar nép. Kapcsolódó probléma volt, hogy ha tovább folytatódik a nyirádi és a tatabánya környéki vízemeléses bányászat, akkor az súlyos környezeti károkat okoz. A hévízi tó megszüntetésén túlmenően Budapest gyógyforrásai is végveszélybe kerülhettek volna, ugyanis számítani kellett azzal, hogy a Duna vize beáramlik a karsztvízrendszerbe. Ezáltal milliók ivóvíze szennyeződött volna el. Dr. Balogh Zoltán a hévízi kórház akkori vezetőjeként megtagadta 1987-ben a környezetromboló dokumentum aláírását, és így módon a vízszivattyúk még ma is működhetnek. Ezzel sikerült a hévízi tavat megmenteni.

A következő előadó **Dr. Bencze Izabella** ügyvéd volt, aki a szovjet csapatkivonás jogi ügyeit intézte, és egy ideig a Kincstári Vagyon Igazgatóság vezérigazgató helyettese volt. Előadásában szólt arról, hogy a rendszerváltást követően sor került a társadalmi tulajdon lebontására, a magán- és a köztulajdon jogi alapjainak a megteremtésére, a piacgazdaságra való áttérés során a magántulajdon megerősítésére. Ezzel egyidejűleg szükségessé vált az állami feladatok ellátása érdekében a közvagyon, vagyis a kincstári vagyon körének kialakítása.

Mindez lehetővé tette az újonnan létrejött politikai, gazdasági és pénzügyi vezetőréteg számára Magyarország közjogi eredetű kifosztását. Dr. Bencze Izabella hangsúlyozta, hogy az állam és a nemzet nem azonos. A nemzet az elsődleges, ő hozza létre az államot azzal a céllal, hogy megszervezze polgárai életét, hogy ellássa azokat a feladatokat, amelyekért a polgárok közterhet fizetnek, és e célból bíznak a kezelésére minden olyan vagyont, amely közös. Ennek a közvagyonnak a célja a nemzet fennmaradása, és az ország működtetése. Az állami tulajdonná tett közvagyon nélkül nincs állam, nincs nemzet, nincs ország. A közvagyon elherdálására a privatizáció első éveire ma már úgy lehet emlékezni, mint a szabadrablás korszakára. A megmaradt nemzeti vagyon összértékét hivatalosan 6 000 milliárd forintba becsülik, de az értékelés hiányosságai miatt a valós érték

50 és 100 ezer milliárd forint körülire tehető.

Az előadó rámutatott, hogy ma is folyik az ország kifosztása, és ezért sürgős lépésekre van szükség a megmaradt nemzeti vagyon megmentéséhez. Többek között javasolta új vagyon-törvény elfogadását, továbbá azt, hogy függetleníteni kell a vagyon feletti uralmat a politikától, ezért minősített többségű törvénnyel kell védeni a nemzeti vagyont.

Mándoki Andor kohómérnök, külkereskedelmi közgazdász, a Magyar Vas- és Acélipari Egyesülés nyugalmazott igazgatója, a KDNP szakértője Magyarország energiahelyzetét mérte fel. A fény és az energia nélkülözhetetlen, ezért életbevágó, hogy mindenki elérhető áron jusson hozzá. Noha mindenkinek fontos közszükségletről van szó, mégis ma már a villanyáramért, a gáz, a szén, az olaj megvásárlásáért annyit követelnek a szolgáltatók, hogy a lakosság nagyobb részének emiatt a létfenntartásához szükséges napi szükségletei kielégítéséhez sincs elegendő jövedelme. Az 1990 után Magyarországra érkező globalizáció a hazai gazdaságot leépítette, szerkezetét átalakította, és felszámolt kétmillió munkahelyet.

A globalizáció és privatizáció nem hozott létre valódi versenyt, folyamatosan növeli a fogyasztói árakat, és így a külföldi befektetők extra profithoz jutnak. A globalizáció semmi jót, előnyt és hasznot nem hozott a magyar társadalom számára. Valójában a kizsákmányolás, az új-gyarmatosítás és az eladásítás rendszeréről van szó. Előadásában Mándoki Andor ismertette az energiaipar elidegenítésének a részleteit, és számokkal támasztotta alá, hogy ha ez a stratégiai ágazat továbbra is köztulajdonban marad, akkor mennyivel olcsóbb lehetne az elektromos áram, és a napi szükségletekhez használt gáz ára

Dr. Léh Tibor párizsi ügyvéd, nemzetközi jogász, az MVSZ elnökségi tagja, szakértőként kidolgozta a szovjet agresszió által okozott károk megtérítésének a jogigényét. 1956-ban a szovjet hadsereg agressziót követett el Magyarországgal szemben. Háborús akciót indított, megdöntötte a legális kormányt, figyelmen kívül hagyva a magyar nép akaratát. Az 1956-os forradalom 50-ik évfordulója alkalmából 2006. október 15-én a Magyarok Világszövetsége a következő határozatot hozta: "1956 októberében és novemberében Magyarországot fegyveres támadás érte a világ akkori

legerősebb hadserege részéről. Magyarország hadüzenet nélkül háborús szintérré vált. Az ártatlanul kioltott életek tízezreiért, az ekkor okozott pusztításért a Magyarok Világszövetségének rendkívüli küldöttgyűlése kezdeményezi és követeli kártérítés fizetését az agressziót elkövető Szovjetunió utódállamaitól." Az agresszió tényét a Szovjetunió utódállama, az Orosz Föderáció vezetői elismerték. A nemzetközi jog értelmében tehát a Szovjetunió bűncselekményt követett el, amiért kártérítés jár a magyar népnek. Az MVSZ Justitia bizottsága szakértői számításokra támaszkodva, megállapította, hogy Magyarországnak okozott kár 9 972 milliárd forint. A magyar nép joggal tart arra igényt, hogy ne csak erkölcsi, de anyagi elégtételben is részesüljön.

Dr. Bogár László közgazdász, egyetemi tanár kifejtette, hogy az önmagát rendszerváltásként megnevező folyamat valójában csak egy újabb birodalomváltást jelent Magyarország történelmében. Az "Új birodalmat" mindössze az különbözteti meg az előzőektől, hogy azokkal szemben nem földrajzi, hanem szimbolikus térben épül fel. Ily módon sokkal rejtettebb, következésképp lényegesen hatékonyabban tudja kifosztani a magyar társadalom érték-mezőit, mint az előző birodalmak tették.

1989-ig a magyar statisztikai rendszerben létezett a nemzeti vagyon számbavétele, de ettől az időponttól kezdve ez nyomtalanul eltűnt a statisztikából, mint értelmezhetetlen kategória. Ehelyett arra lett volna szükség, hogy létrejöjjön egy háromdimenziós nemzeti vagyonleltár. Egy ilyen leltár nemcsak az anyagi értelemben vett vagyonok komplex rendszerét tartalmazza. A második dimenziót a külső természeti elemek, úgymint a föld, a víz, a levegő, az élővilág, az ásványi kincsek alkotják. A harmadik dimenziót pedig a belső természeti javak, úgymint egészségvagyon, lelki-, erkölcsi-, szellemi értékkészletek jelentik. Az elmúlt közel két évtized során a magyar társadalom ezer éves történetének legbrutálisabb kifosztási hullámát szenvedte el.

Bogár professzor előadásában kitért a veszteség és a helyreállítás főbb összefüggéseinek a felvázolására. Megdöbbenőnek nevezte, hogy Magyarországon 1990 óta semmilyen komplex nemzeti vagyonleltár nem létezik. Úgy hajszolták át és fosztották ki a magyar társadalom vesztes többsé-

gét a folyamatokon, hogy közben felszámolták azt a statisztikai rendszert is, ami erről tájékoztatást adhatott volna. Az ő adatai szerint az 1970-es évek során – mai áron számítva – mintegy 10 milliárd dollár nettó erőforrás bevonás történt. Az ezért kifizetett kamat 150 milliárd dollárt tesz ki, és közben az adósságállomány 100 milliárd dollárral nőtt. Ebből az adósságcsapdából eredő tiszta veszteség eddig 250 milliárd dollár.

Egy másik megközelítésben a magyar államháztartás kötelezettségei az elmúlt két évtizedben 100 milliárd dollárral nőttek, miközben az ország eszközállománya a privatizáció következtében 100 milliárd dollárral csökkent. Ma a magyar államháztartással szembeni követelések állománya több mint 7-szer akkora, mint az összes eszköze. Ez azt jelenti, hogy a magyar állam a legmélyebb csőd állapotában van, mert eszközállománya csak a töredékét fedezi a vele szemben álló követeléseknek.

A kezelhetetlen erejű társadalmi konfliktusok miatt Bogár László úgy látja, hogy első feladat a valódi helyzet tényeknek megfelelő leírására alkalmas nyelv kialakítása. A második feladat, hogy ezen a tényeket hűen tükröző nyelven hozzáfogjunk mind a három dimenziót felölelő nemzeti vagyoneleltár elkészítéséhez. Végül a harmadik, hogy a társadalmi, gazdasági, kulturális elitet rá kell kényszeríteni: fogjon hozzá egy ezeken alapuló nemzeti stratégia elkészítéséhez. A kritikus pont az, hogy a magyar társadalmat függésben tartó globális birodalom belátja-e, hogy egy magyar összeomlás nagyobb veszteséget okozhat, mint amekkorába most kerülne egy rendszer-korrekciónak.

Dr. Bokor Imre ezredes, a hadtudományok akadémiai doktora, nyugalmazott egyetemi tanár előadásában felvázolta, hogy Magyarország a nagyhatalmak politikai manőverei áldozataként sodródott bele a két világháborúba, majd pedig 1956-ban a szovjet világuralmi törekvések áldozata lett. Az első világháborút követő békeszerződésben minden nemzetközi elvet felrúgva hazánkat sújtották a legszigorúbb területi, anyagi és erkölcsi szankciókkal. A második világháborúba is külső nyomásra sodródunk bele. Először a német fegyveres erők, majd pedig a szovjet csapatok szállták meg hazánkat. Ezek nyomán maximális mértékben kifosztották az országot. A szovjet hadsereg a vélt lakosság köréből 350 ezer főt vitt el

kényszermunkára, majd a békeszerződésben ismét megcsonkították Magyarországot, és 300 millió dollár kártérítés megtérítésére kötelezték.

Az ezt követő szovjet megszállás nemcsak hatalmas anyagi terheket rótt a magyar népre, hanem tudományos, kulturális, technikai téren is évtizedekre visszavetette. Az 1956-os forradalom leverésével az agresszorok óriási károkat okoztak. Kétszázezer ember nyugatra menekült, rommá lőttek a főváros egyes kerületeit, és a kádári megtorlás idején mintegy ezer embert végeztek ki, és több tízezret ítéltek szabadságvesztésre.

Bokor Imre előadását követően **Sólyom II-dikó** művész is szólt a jelenlévőkhöz. Sólyom László ártatlanul kivégzett magyar tábormok leányaként beszélt az ügy hátterét tartalmazó, több kötetes dokumentumkönyvről, felvázolva, hogy ő hogyan látja a magyar nép tragédiáját, és az ország kifosztását. Mindezt hogyan élte át egy ártatlanul meghurcolt tábormok családtagjaként.

A konferencia előadóinak harmadik megközelítési módja azt tartotta szem előtt, hogy miként lehet korszerű pénzügyi ismeretekkel, technikákkal, módszerekkel Magyarország pénzügyi gazdasági helyzetét stabilizálni, az országot az adósságcsapdából kivezetni, és a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem legalább egy részét a magyar nemzet számára visszaszerezni.

Varga István mérnök és sikeres vállalkozó többek között elmondta, hogy a pénz áramlására és az azt rögzítő számviteli folyamatokra kell összpontosítani. Nem elégséges a pénz-állomány statikus vizsgálata. Olyan új monetáris rendszert kell alkotni, amelyben nemcsak a banki szereplők állíthatják elő a pénzt. Jelenleg mintegy 5000 helyi és elektronikus pénz működik világszerte. Ezek közül 1500 nagyon sikeresen. Magyarország vonatkozásában is a nemzetgazdaság egészét kell ellenőrizni, nemcsak a költségvetést. El kell készíteni Magyarország társadalmi-gazdasági tervét, amelyet az alkotmány is előír. Ugyancsak el kell készíteni a teljes körű államháztartási mérleget, amely a költségvetésen túl tartalmazza a helyi önkormányzatok, a társadalombiztosítás és az elkülönített alapok költségvetését is. Varga István hangsúlyozta, hogy: le kell bontani a pénzügyi struktúrák alkotta vasfüggönyt, egyrészt a parlament és a kormány, másrészt az MNB között. Az előadó hangsúlyozta, hogy a pénznek nevezett

egyezményes jeleket, a gazdasági élet közvetítő közegét ne csak a bankok állítsák elő, hanem a gazdasági élet más szereplői is.

Szervesen kapcsolódott Varga István előadásához **Vezér-Szörényi László** informatikus, aki Frankfurtban és Bázelen dolgozott szakértőként, majd pedig öt éven át a Deutsche Bank tanácsadója volt. 2007-ben megalapította Magyarországon a Korona Csereklubot, és 2008-ban pedig beindította az első működőképes, internetes cserepiacot. Vezér-Szörényi előadásában kifejtette, hogy mindenki jól jár, aki részesül a kiegészítő pénznemek áldásaiból. Egyetlen vesztese a nagybankok, akik pénzüket igen drágán, magas kamatokért adják kölcsön. Csak az embereken, a közösségeken múlik, hogy akarnak-e sorsukon javítani, és hajlandók-e másokkal összefogni egy jobb jövő érdekében, vagy pedig maradnak a jelenlegi torz pénzrendszernek az áldozatai, és egyben fenntartói. Az elektronika és az Internet fejlettsége az emberiség történelme folyamán most először kínál lehetőséget arra, hogy egy közösség létrehozza a saját igazságos pénzrendszerét

A következő előadó **Szalay Zsuzsanna** közgazdász, egyetemi oktató, rendkívül figyelemre méltó előadást tartott "A szelíd pénz forradalma" címmel. Lényegében a közbirtokosságon nyugvó pénzrendszer megteremtését ajánlotta a magyarországi pénzügyi radikális megszüntetésére.

Az előadó kifejtette, hogy a pénz a közösségen belül munkamegosztást biztosító infrastrukturális tényező. Ez a közvetítő közeg lehetővé teszi a tevékenységcsere résztvevői között az információ- és az anyagáramlást. A szelíd pénz a közösséget szolgálja, a közbirtok része. A főáramú közgazdaságtan tárgyalja a pénz funkcióit. Ezek az értékmérő, a csere-, a felhalmozási-, és a spekulációs-eszköz funkciók, amelyek közé a Bretton Woods-i rendszer összeomlása, 1971 óta oda számítják a hatalmi-eszköz funkciót is. A probléma az, hogy ezek a funkciók egyidejűleg nem érvényesülhetnek, de ezt a hivatalos irányzathoz tartozó közgazdászok nem tárják fel. A funkciók egyidejű érvényességének lehetetlensége globális méretű válságok formájában fejeződik ki.

Szalay szerint a döntő kérdés a harmadik funkció elemzése. Megengedhető-e, hogy a felhalmozás akadályozza a cserét? A pénznek forognia kell, de mi kényszerítse erre a forgásra? Elemezte,

hogy amikor a kamat pozitív, akkor tulajdonképpen a pénztartásról való lemondást jutalmazták. A negatív kamat, azonban bünteti a pénz visszatartását, és ezáltal segíti elő a pénzforgalmat. Paradigmaváltást, vagyis alapvető változást jelentene, ha elfogadnánk a kamat vonatkozásában az ellentétes előjelet. A szelíd pénz negatív tartományban mozgó kamatmechanizmust, közintézmények által működtetett pénzforgalmat, és közbirtokként megjelenő pénzt jelent. Tartalmilag visszatér a pénz kialakulásához, formailag felhasználja az információs technológia kínálta eredményeket. Ezért ez a szelíd pénz, amely hatalom gyakorlására nem alkalmas, elektronikus pénzként működik

Dr. Farkasinszky Tibor a közgazdaságtudományok kandidátusa, egyetemi tanár Magyarország jelenkori kifosztásának mértékét, hatásait elemezte, majd pedig javaslatokat tett az ezzel kapcsolatos teendőkre. Alapproblémának nevezte, hogy az ország kifosztásáról nemcsak a tömegtájékoztató intézményekben, de az Országgyűlésben is hallgatnak. Rámutatott, hogy Magyarország folyamatos és növekvő arányú nemzetközi kifosztása a külföldi globalista bankok és multinacionális cégek által tovább folytatódik. Hangsúlyozta a bruttó hazai termék, a GDP, és a bruttó nemzeti jövedelem, a GNI lényeges különbségét. Ezután statisztikai adatokkal támasztotta alá a kifosztás folyamatát. Előadásának végén felvázolta a kifosztás megszüntetésére irányuló programot. Hangsúlyozta, hogy annak végrehajtása természetesen kemény küzdelmekkel jár, de a sűrűlődségek érdekében nem szabad lemondani a magyar nemzeti érdek érvényesítéséről.

Az elhangzott előadások teljes szövege elolvasható "A Fordulat" c. kötetben, amelyet a Honlelél szerkesztősége gondozott és az MVSZ adott ki. A "Magyarország kifosztása" konferencia javaslatai valódi alternatívát nyújtanak a magyar társadalomnak. Hasznosan forgathatják azok a döntéshozók is, akik a mai napig nem voltak képesek elszakadni az idejétmúlt neoliberais pénz- és gazdaságpolitika bukott téveszméitől, amelyeknek az ésszerűtlen erőltetése a jelenlegi válságos helyzetbe sodorta Magyarországot.

BORBOLA JÁNOS

ABU HÁMID AL-GARNÁTI elgondolkodtató utazása Anggúrijában

„Abu-Hámid Muhammad ibn Abdar-rahim al Garnáti al-Andaluszi Granadában született 1080-ban.¹ Ifjú korában elhagyta Granadát, hogy tanulmányait a moszlim világ központjában folytassa. 1117-1118 évben eljutott Alexandriába, ott tudósok előadásait hallgatta, a következő évben pedig továbbutazott Kairóba, ami akkoriban a moszlim világ Bagdad utáni második kulturális centruma volt.

Kairóban és Alexandriában al-Garnáti nem csupán a teológusok és grammatikusok előadásait hallgatta, hanem nagy érdeklődéssel ismerkedett Egyiptom régiségeivel is; még látta a pharoszi világítótornyot, ami nemsokára elpusztult, bement a Kheopsz-piramis belsejébe, és megtekintette az ain-szamszi obeliszket, ami – a pharoszi világítótornyhoz hasonlóan – szintén nem maradt fenn napjainkig. Kairó zajos piacán találkozott Fekete-Afrika különféle népeinek képviselőivel, látta furcsa áruikat. Egyiptom abban az időben élénken kereskedett a Távol-Kelettel is, úgyhogy al-Garnáti találkozhatott olyan emberekkel, akik megjárták Indiát, sőt Kínát is. Mindezeket az élményeit néhány évtized múlva műveiben rögzítette.”²

A fenti sorokat Iványi Tamás és Czeglédy Károly erről írt összefoglalójában olvashatjuk. Sőt, megtudjuk, hogy Abu Hamid al-Garnáti „Három évig élt Magyarországon (1150-től 1153-ig), aggastyánná vált, és eljött az ideje, hogy teljesítse az iszlám egyik parancsolatát: elzarándokoljon Mekkába.”³ Visszatérve Bagdadba írta ránk maradt két munkáját, az elsőt 1155-ben: Murib an baad adzsáib al-Magrib (Nyugat országai néhány csodájáról szóló világos beszámoló), majd hét évvel később a *Tuhfat al-albáb* (A szívek ajándéka), illetve ennek a kiegészített változatát: *Tuhfat al-albáb va nuhbat al-abzsáb* (A szívek ajándéka és a válogatott csodák könyve).

A *Tuhfat al-albáb va nuhbat al-abzsáb* legalább 26 kéziratból ismerjük, ugyanakkor a korábban írt műve, a *Mu(g)rib an baad adzsáib al-Magrib* kézírata

csak 1953-ban bukkan fel a madridi Real Academia de Historia könyvtárában. Első publikálója César E. Dubler volt, bár erről a műről már korábban értesített Hádzsi Halfa, a XVII. században élt bibliográfus is. Dubler kiadását a spanyol nyelvű fordítás, és egy Kelet-Európával foglalkozó terjedelmes tanulmány kísérte. Később számos feldolgozás látott napvilágot, melyek egyike a szovjet kutatók útján a kezünkben lévő magyar kiadáshoz vezetett.

Aki a tekercs további részleteivel szeretne megismerkedni a jelzett mű 11-31. oldaláig terjedő előszóiban bővebb felvilágosítást kaphat.

Ismeretes még egy neki tulajdonított harmadik töredék is, az ún. „gothai kézirat”, mely a kutatók szerint a Murib an baad adzsáib al-Magrib egyik része.⁴

Számunkra elsősorban a Magyarországon tett utazásának részletei, ezen belül is *Abū Hāmid Muḥammad ibn ‘Abd ar-Rāhīm ibn Sulaymān ibn ar-Rabī al-Māzinī al-Qaysī al-Andalusī al-Garnāti al-Uqlīsī ibn Tamīm al-Qayruwānī* mint azon „böszörmény”, vagyis muszlim kereskedők egyike, akik a volgai bolgár kufárok üzleti összeköttetése révén hazánkban is megfordultak⁵ nyelvészeti megjegyzései érdekesek.

Népünk valós múltjának megismeréséhez természetesen hozzátartoznak a (gyakran kétes, egymásnak ellentmondó) nyugati források mellett a keleti utazók leírásai is.⁶ Ezek közül messze kimagaslik a fent jelzett szerző újabban felfedezett írása. Mind személyéhez, mind az adatok hitelességéhez mindezidáig nem férhet kétség, még akkor sem, ha a már korábban is ismert *Tuhfat al-albáb va nuhbat al-abzsáb*-ról „Silvester de Sacy, Cureton és más modern kutatók e könyv (tehát a másik írásának, sic!) értéktelen voltát hangoztatták.”⁷

⁴ A neve: *Nuhbat al-azhán fi adzsáib al-buldan* (Válogatott visszaemlékezések az egyes országok csodás dolgaira).

⁵ Kmoskó Mihály, *Mohamedán írók a steppe népeiről, Földrajzi irodalom I/1* Balassi Kiadó (Budapest, 1997), 80.

⁶ Az ezirányú irodalom kutatása, értékelése immár százötven éve folyik, magyar hivatalos feldolgozása azonban mindmáig várat magára. A fentebb idézett Kmoskó Mihály-féle átfogó gyűjtemény mellett Sinor Dénes bibliográfiája érdemel még említést.

⁷ Az idézet Kmoskó, *op. cit.*, 81. oldaláról származik. Ugyanakkor közismert tény, hogy Antoine Isaac, Baron Silvestre de Sacy (September 21, 1758 – February 21, 1838) francia nyelvész és orientalista, a Párizsi egyetem rektora, az a Párizsi

¹ Valószínűleg ez az időpont téves, Abu Hamid al-Garnati a századforduló körül születhetett.

² Bolsakov O.G. és Mongajt A.L., *Abu-Hámid al-Garnáti utazása kelet-és Közép-Európában 1131-1153* Gondolat, (Budapest, 1985), 11-12. A magyar nyelvű kiadásért és az eredeti arab szöveg fordításáért Iványi Tamást, Czeglédy Károlyt, Bakcsi Györgyöt és Ormos Istvánt illeti köszönet. ISBN 963 281 643 9. Hrbek I., *Ein arabischer Bericht über Ungarn: AOH 5 205-230; Kračkovskij, Geografičeskaja*, (299-302)

³ Bolsakov és Mongajt, *op. cit.*, 15.

Mint minden forrásanyag, ez is számos kérdést vet fel. Valódi-e, ill. elfogadjuk-e anyagát autentikusnak, mértékadónak? Eddigi ismereteink alapján nincs okunk kételkedni eredetiségében, így Abu Hamid al-Garnáti megjegyzéseit újabb, vele ellentmondó források megjelenéséig hitelesnek tekintjük, és az általa leírtakat alaposabb vizsgálat alá vesszük.

Vizsgálódásunkat kezdjük a Murib an baad adzsib al-Magrib-ból vett idézetekkel!

„A partján van Szadzsszín nevű város, melyben negyven gúz törzs él, mindegyik élén független emírrrel. Városukban sokféle kereskedőnép és idegen él, köztük nyugatiak is, akik Magrebből jöttek ide, számuk megszámlálhatatlanul sok, több ezerre tehető. A (városban) vannak mecsetek, ahol a pénteki imát tartják a kazárok, akik szintén számos altörzsre oszlanak.”⁸

„(Gúrkúmán városa. Az ország muszlimjai)

Egy alkalommal eljutottam az egyik szláv városba, a neve Gúrkúmán⁹ volt. Itt több ezer magrebi¹⁰ származású muszlim él, de törökül beszélnek, s török módra élnek, nyilaznak, ezen a környéken mindenki *H-n-h*¹¹ néven ismeri őket.”¹²

„Aztán megérkeztem Unkúrijjába, ahol egy básgird nevű nép él.¹³ Ők voltak az elsők, akik a törökök

országa felől jöve behatoltak Frankföldre. /.../ Itt ezerszámra élnek a magrebi származásúak, és szintén megszámlálhatatlanul sokan vannak a hvárezmie. A hvárezmi származásúak a királyt szolgálják, kereszténynek tetetik magukat, s titokban tartják, hogy muszlimok. A magrebi származásúak ezzel szemben csak háborúban szolgálják a keresztényeket, és nyíltan vallják az iszlámot.

Amikor ellátogattam a magrebiek leszármazottaihoz, nagy tisztelettel láttak vendégül. Egy kicsit tanítottam őket a vallás tudományaira, néhányat sikerült arra ösztönözni, hogy próbálkozzanak az arab nyelvvel is.../.../ Korábban nem ismerték a pénteki imát, de most tőlem megtanulták a pénteki szentbeszéddel együtt.”¹⁴

„A básgird királyt *Kazálinak*¹⁵ hívják, s királysága sokszorta jelentékenyebb, mint Bizánc urának királysága – megszámlálhatatlanul sok katonája van, s országának területe húsznapos járófölddel vagy még többel is nagyobb, mint Bizánc területe. Ő ugyanazt a vallási irányzatot követi, mint a frankok, mert közülük házasodott – ennek ellenére hódító hadjáratokat vezet a frankok országa ellen, és hadifoglyokat ejt közöttük.”¹⁶

„Amikor (a király) meghallotta, hogy megtiltottam a muszlimoknak a borivást és megengedtem nekik, hogy ágyasokat vegyenek maguk mellé és négy szabad nőt (feleségnek), akkor azt mondta nekem: „Nem ésszerű ez, mert a bor erősíti a testet, a sok nő viszont gyengíti a testet és a szemet. Az iszlám vallás előírásai nincsenek összhangban a józan ésszel.” Így válaszoltam a tolmácsnak: „Mondd meg a királynak: a muszlimok törvényei különböznek a keresztény törvényektől.”¹⁷

Eddig a szemelvények. Lássuk, mit tudunk meg Abu Hamid al-Garnátitól.

Szögezzük le: akár mennyire is csábító, nem tisztünk a történészek munkájába avatkozni. Így félretesszük az Unkúrijjába először bevonuló – tehát honfoglaló! – nép etnikai hovatartozásának kérdését.¹⁸ Nyugtázzuk, hogy Abu Hamid al-Garnati básgird-nak¹⁹ ne-

Akadémia titkára, egyúttal Champollion tanára volt. A hieroglifás írás lényegének megítélésében (is) alapvetően tévedett.

⁸ Abu Hamid, *op. cit.*, 38.

⁹ Valószínűleg Kievre vonatkozik, mások Sarkellel azonosítják.

¹⁰ „Aulád al-magáriba – A szöveg nem hagy semmi kétséget abban, hogy ezek az emberek, miként a más helyen említett „magrebiak utódai” – türkök. Hrbek úgy próbálta feloldani ezt az ellentmondást, hogy feltételezte: a délorosz és magyarországi pecsenyegknél (besenyőknél sic!) legendák voltak nyugati származásukról.” 162. oldal

¹¹ Dubler...véleménye szerint a hunokról van szó, akik Attila pusztulása után nyugatról visszatértek; ezzel magyarázható elnevezésük is: *aulád al-magáriba* „a magrebiek utódai”. 162. oldal

¹² Abu Hamid, *op. cit.*, 54. A *hun* szó írása kérdéses, ti. a szóvégi *n* jelet ma már nem így írják. A szövegben a *b* jel *mint* jelentésű, a következő két jel a folyóírás *h* és *n* változatát írja:

بحد vagy kibetűzve → ب ح ن → B + H + N → Mint +H (u) +N . Az utána tett pont esetleg a többes számot jelöli → MINT-H-(u)-N-oK(?) Ezek ismeretében Dubler olvasata a helyes.

¹³ A básgirdokról már a IX. és X. századi mohamedán írók is tudósítottak. Törökök, és nem ugorok! Magukat magyar származásúaknak tartják, több törzsük neve a magyar honfoglaló törzsnevekkel azonos: *Jurmatd'* → Gyarmat, *Jenej* → Jenő, de újabb kutatások szerint a Nyék és a Keszi törzsek is tőlük származnak. Pauler Gyula, Németh Gyula (*A honfoglaló magyarság kialakulása*, 1930; *Magyar törzsnevek a baskíroknál*, Nyelvtudományi közlemény LXVIII., 35-50) és Ligeti Lajos mellett T.M. Garipov és R.G. Kuzeev is foglalkozott ezzel a kérdéssel (Arheologija i etnografija Baskirii I. kötet, 1962, 336-343. oldalakon → „Baskiro-mad'jarszkaja” problema. Újabb összehasonlító vizsgálatok az iráni oldal felé mutatnak, szkíták – szarmaták lehettek a baskírdok elődei.

¹⁴ Abu Hamid, *op. cit.*, 56-57.

¹⁵ Minden bizonnyal II. Géza magyar király (1141-1161).

¹⁶ Abu Hamid, *op. cit.*, 60.

¹⁷ Abu Hamid, *op. cit.*, 61.

¹⁸ Ez a változat a Dubler-féle eredetiben *أنغورية* néz ki, ahol az „U-N” helyett „A-N” olvasható. S bár ebben az átírásban (megfelelő jel hiányában) a *g* jel fölé csak a szokásos egy pont került az eredetiben kettős pont áll, azaz illene megduplázni. Ezek után az átírás a következőképpen néz ki: A-N-GG-Ū-R J-A. A 'yā' jelet viszont nem kell megduplázni, önmagában is két ponttal írják: szókezdőként ي, szóközben ۚ. Összességében Anggúrija lenne az olvasat.

¹⁹ Az átírás a következő formában teljesen korrekt: بآشغرد → B-A-Š-G-R-D.

vezte őket, és hogy ismeretei szerint a törökök országa felől hatoltak be a Frankföldre.²⁰ Megtudjuk, hogy a basgird király neve Kazáli volt (feltehetően Gezáli → II. Géza magyar királyra gondolt), s uralkodása alatt Unkurrija hatalmas, erős, virágzó ország volt. A királlyal csak tolmács útján tudott érintkezni, következésképpen Abu Hamid al-Garnati nem beszélt a basgirdok nyelvét. A magrebiek fiai viszont nem tudtak arabul, így közös nyelvként a *türk* tételvezhető fel (Gúrkúmában szerinte a magrebiek *törökül* beszéltek).²¹ Az előző feltevés egyúttal azt is magában hordja, hogy a basgirdok nyelve nem lehetett *türk*, hiszen ellenkező esetben al-Garnati *türk* nyelven nemcsak a magrebiak fiaival, hanem az ország királyával is közvetlenül – azaz tolmács nélkül – beszélhetett volna!²² Megtudjuk, hogy ez a király a frankok közül vett magának feleséget, sőt országában rabszolga-kereskedelem folyik. A baskirdok között élnek szép számmal hvárezmiek

أبنا	'abnā'u
المغاربة	l-magāriba
أبناءالمغاربة	'abnā'u-l-magāriba
المغاربة أولاد	aulād al-magāriba

Ez az a pont, ahol meg kell állnunk!

Kik ezek az ún. magarbi-gyermekek/utódok, illetve magarbiek-fiai? A kérdés már csak azért is jogos, mert az utazó Abu Hámid al-Garnáti szerint 1150 táján népünk egyik tetemes rétegét képezték. Leírásában bátor, hevesvérű, nyíltan moszlim-vallású harcosok voltak, s csak háborúban szolgálták a keresztényeket. Ez a (nyíltan)moszlim besorolás azért kissé túlzottnak tűnik, hiszen a magrebiek nem tudtak arabul, alkoholt fogyasztottak (ettől tiltotta el Abu Hamid al-Garnati őket), sőt nem ismerték a pénteki istentiszteleteket sem. Ő tanította nekik a pénteki imákat! A fenti kérdésre történészeink persze hamar megadják a választ, hiszen ebben a népcsoportban vélik felfedezni az eddig hiányzó besenyőket. Csak-

²⁰ A *török* szó átírása elfogadható: *الترك* → al Tā-R-Kāf → török, terek.

²¹ Nem kívánunk a *török* – *türk* – *turk* vitában igazságot tenni. Az arab írásban szereplő változatok erre nem jogosítanak. Nevezetesen... az átírásban szereplő hosszú ā hang a szövegkörnyezet hatására inkább e/é hang felé hajlik (Stoetzer W. *Arabische Grammatica*, Bussum, 1997, 36-37). Így a *turk*, de a *türk* hangzósítás sem lehet a helyes. A következő jeleket kell alaposabban szemügyre vennünk: *الأترک* [27]. A kérdéses

két jel *تَر* a Tā-R, Te-R, esetleg a közvetlen T-R hangzósítást is viselheti. Így a *tārak*, *terek*, sőt, a *trák* változat sem zárható ki. Ezzel ellentmondó adatok megjelenéséig Czeglédy Károly *török* olvasatát fogadjuk el.

²² Abu Hamid al-Garnati nem jelezte, hogy a magrebiekkel is tolmács útján érintkezett volna, így kézenfekvő a közös nyelv, a *török* feltételezése.

is, hitvallásuk titokban moszlim, de a király oldalán lovagolnak. Nyelvük ismertetésére nem tért ki, így feltételezzük, hogy az azonos az alapnépesség nyelvével.

Számunkra viszont sokkal fontosabb a basgirdok között élő másik népcsoport etnikai hovatartozása, illetve nyelve. A **magrebiek utódaira/fiaira** gondolunk. Utazása során Abu Hamid al-Garnáti három helyen találkozott velük: 1) Sarkelben (Szadzsszín nevű városban), ott a több ezres létszámú csoportról úgy tudják, hogy nyugatról érkeztek (a történészek figyelmébe ajánljuk a *gúz* népvét, de a még mindig létező kazárokat is!). 2) Kijevben (Gúrkúmában) is ezresével élnek. Sőt, az itteni magrebi-fiak **törökül** beszélnek, és környezetük *hunok*nak tartja őket! 3) És természetesen Magyarországon, ahol a magrebi-származásúak ezresével élnek.

hímnemű leszármazottak, fiúk
m(a)garba, Magariból származó
Magaribák fiai
Magaribák gyermekei/leszármazottai

hogy ki meri állítani az úzok üzte hatalmas nomád népről, eddigi ismereteink szerint a magyaroknál jóval erősebb besenyőkről, hogy Magarib/Magreb-ből származnak? A még mindmáig mértékadó szakvélemények szerint ők mértek többszörösen is csapást magyar őseinkre, melynek következménye az ún. Árpád-féle honfoglalás lett. Sőt! Gúrkúmában még úgy tudják, hogy a magrebiek nemcsak törökül beszélnek, hanem török módra is élnek, emellett Dubler fordításában ők (is) a hunok utódai!

Szadzsszín városában annyit tudnak a magrebiekről, hogy nyugatról jöttek. Ez persze a Volga torkolatánál nem nehéz, hiszen a fél világ onnan nyugatra van, csak hát éppen a hunok, ill. a besenyők a keletről jött népek! A magarbiek-gyermekei/utódai, ~fiai viszont minden olvasatban egyöntetűen nyugatról származnak.

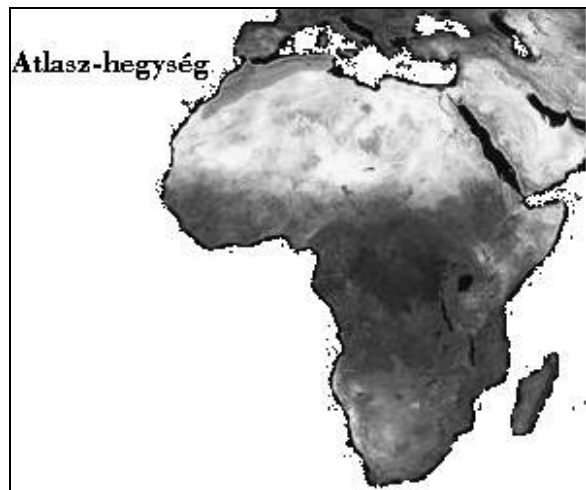
A hozzá fűzött magyarázatok értelmében el kellene fogadnunk, hogy a magarbiek-fiai, ~leszármazottai azonosak a besenyőkkel, akik törökül beszélnek, és a kortársaik szemében nyugatról származó hunok!²³

Ki érti ezt?

Másodjára mit gondoljunk nevükről, hol van egyáltalán Magarib?

²³ A hunok nyugatról keletre történő vándorlásáról/visszatéréséről nincsenek hiteles történelmi adatok.

„A **Magreb** vagy **Magrib** ritkábban **Mogreb** (يبرعلا برغمالا → *al-mghrb al-árbi* → *al-Magrib al-Arabī* → Észak-Afrika nagy régiója, a Nílus folyótól nyugatra és a Szahara sivatagtól északra, gyakorlatilag az Atlasz-hegység vidéke. Az arab szó nyugatot jelent, "ahol (a nap) lenyugszik".²⁴

1. A Magreb közös vonásai

1. 1. Vegyes eredetű lakosság

A Magreb lakói kevert etnikai eredetűek. Fő örökségük a berber és az arab vér. Ezt a keveréket – különösen Mauritániában – gyakran mórnak nevezik. A Szaharán túli kereskedelem sok nyugat-afrikai betelepülőt hozott ide, utódaik aránya a teljes népességhez mérten dél felé haladva növekszik.

Az északi, part menti városokban viszont az európai bevándorló volt sok: moriszkók (kikeresztelt spanyol muszlimok, akik a reconquista elől menekültek), franciák, olaszok, spanyolok és mások, akiket a korzások hurcoltak el, illetve törökök, akik az Oszmán Birodalom terjeszkedése során érkeztek ide.

1. 2. Nyelvi hagyomány

A berber²⁵ nyelveket szinte kizárólag a Magrebben beszélik és eredetileg (az arab törzsek benyomulása előtt és még ezután is) az egész térségben beszéltek is berberül. A Magreb arab dialektusai sok közös vonással rendelkeznek, amely megkülönbözteti őket a Közel-Keleten és Egyiptom jó részében használt más dialektusoktól. Korábban a Magrebben még az arab írásmód, az ún. magrebi írás is eltért a máshol használt (*kúfi*, később *rukaa*) írástól, például a *fá* alá és a *qáf* fölé pont került, ez azonban a 20. század végére eltűnt a használatból.

²⁴ Ebben a változatban a szókezdő غ *gayn* hangot írták a vizsgált szövegben előforduló szóközi ڨ helyett, valamint hiányzik az *r* jel előtt az ʾ *alif* jel.

²⁵ A német R. Lepsius kutatásai nyomán kerültek a berber (numid, tuareg, tamasek, kabil, tasselhit) és kusita (szomáli, galla, afar-szaho) nyelvek előtérbe – közös elnevezésük hamita nyelvek.

1. 4. Vallás a Magrebben

A régió lakosainak domináns része muszlim, akik a szunnita malikita jogi iskola követői, bár elszórtan ibáditák közösségei is élnek a térségben. A maraboutok, a vallási bölcsek, és sírjaik tisztelete hagyomány (amit, mindazonáltal, a 20. század már megnyirbált), erről tanúskodik a Magreb térképein a sok Sidi (úr, mester) tagot tartalmazó helynév. A Maghreb vidéken hagyományosan a závija nevű iszlám iskolák és imahelyek terjesztették a műveltséget és a hit ismeretét.

Magrib (Ima napnyugtakor)

A **Magrib** az iszlám vallás napi öt kötelező imája (salah vagy salat) közül a negyedik, amelyet napnyugtakor mondanak. A magrib szó maga is azt jelenti, hogy "(nap)nyugta". A "lenyugodni", "elbújni" jelentésű ghuroob szóból ered (amelyet a lenyugvó Holdra nem használnak). Ugyanebből a szóból ered a Magreb (vagy Magrib) térség neve is. A Magrib ima három egységből (rakaah) álló ima.²⁶

A felsoroltak értelmében Magrebnak a Nílus nyugati partjától-Marokkóig terjedő Észak-Afrikai területet nevezzük, melynek megnevezése az arab „(nap)nyugta”-ból származik. A terület nyelve az arab beáramlás előtt berber volt. Arab hatásra lakosainak domináns része mindmáig muszlim. A magyarországi magrebiek utódai ugyanakkor nem beszélnek az arabot, al-Garnatinak is csak néhányukat sikerült megtanítani a Korán nyelvére.

Namármost... eltekintve attól, hogy nevük azonosítható-e a magyarral vagy sem, kénytelenek vagyunk elismerni, hogy népünk egyik tetemes rétege Abu-Hámid Muhammad ibn Abdar-rahim al Garnáti al-Andaluszi útleírása nyomán Észak-Afrikából származik! Ebben az esetben elfogadtuk a szövegből is nyilvánvaló *magarbi* = *magrebi* azonosságot.

Természetesen tagadni is lehet az ilyen mellbevágó adatokat, csak akkor komoly érvekkel kellene cáfolni a fent említett szerző magrebi származását, jószándékát, képességeit és ismeretanyagát. A csodás jelenségek leírása a középkor embere számára általános jelenség volt, így ezek a betétek a szavahihetőségét nem csökkentik, ugyanakkor útinaplójának részletei a szemtanúról tanúskodnak. (A „csodák” leírása és cáfolata már Herodotosnál is olvasható.) A látszat is egyelőre mellette szól: Hispániából származik, mórok lakta területen nőtt fel, következésképpen ismerte a Magrebiek, azaz a saját népét, és nyelvét.²⁷

²⁶ Magrebről minden történelemkönyv megemlékezik. A fenti részlet a *Terebess Ázsia E-Tár Internetes* oldal katalógusában található.

²⁷ Mórok, *moros*: ered. az É-afrikai Mauretania provincia berber őslakóisai, az elnevezést a 8. sz.-tól É-afrika arab és a Pireneusi-

Ezek értelmében a besenyőket nem fogadhatjuk el, mint a magrebiek-fiai, ~gyermekei/leszármazottai.

Történéseinknek is komoly gondot okozott/okoz az újdonsült adatok értékelése, a többi között a magyarbiak-fiainak valós származtatása. Az ilyenkor szokásos 'elhallgatás' immár fél évszázada tart, pontosabban eddigéig népünk eredetét csak periférikusan érintő, számunkra értéktelen részletek bemutatására szorítkoztak. Gondolunk itt az útleírásban ugyancsak szereplő ugor törzsek boszorkánypróbáira, a faimádókról szóló leírásokra, illetve a sízó vadászok bemutatására.

Bővebb fejtegetések hiányában mellékeljük a magyar nyelvű kiadás egyik szerzőjének nézetét:

„Czeglédy Károly: Jegyzetek a magyar kiadáshoz

Abu-Hámid feljegyzései közül a legfontosabbak közé tartoznak a magrebiekre, tehát az észak-afrikai mohamedánokra vonatkozó tudósításai. Három ilyen adat található Abu-Hámid útijelentésében: az egyik a Szakszin városában élő magrebiekre vonatkozik, a másik a gúrkúmáni (valószínűleg kijeji), a harmadik pedig a magyarországi magrebiekre. Mindezekben a helyeken a magrebiek az arab *'aulādu-l-magāriba*, vagyis „a magrebiek gyermekei” kifejezésben szerepelnek, ami szó szerint a „magrebiek leszármazottai” értelmezést is megengedi. Egyik helyen azonban, a kijeji magrebiek esetében, nem ezt a kifejezést, hanem az *'abnā'u-l-magāriba* változatát találjuk, ami a látszólag árnyalatnyi jelentésbeli különbséget képviselő „magrebi fiak” fordítást teszi lehetővé. A „fiak” némileg szűkebb jelentéstartalommal rendelkezik ugyanis, mint a „gyerekek”, és elsősorban bizonyos magrebiek fiait, esetleg unokáit jelöli. Ez a korai arab irodalomból valóban igazolható is, de – és ez az *'abnā'u-l-magāriba* kifejezésre vonatkozik – szintén jelentésbővülésen ment át, és sokszor az *'abnā* önállóan is megjelenik, már az abaszida kor horaszáni (kelet-iráni) lázadó mozgalmának, továbbá a síita mozgalmak történetében. /.../Az *'abnā*-probléma eddig nem foglalkoztatta Abu-Hamid szövegének magyarázóit, holott egy pillanatig sem lehet kétes, hogy a magrebi arabok a sztyeppének a Szir-darjától a magyar Alföldig terjedő szakaszára úgy települtek át, hogy *'abnā*-k módjára csatlakoztak a besenyőkhöz, vagyis a pecsenekhez.”²⁸

A magrebiek fiai Czeglédy feltevésében tehát mégsem közvetlenül a besenyők, a fiúk/fiai *'abnā*-k általa felfedezett tágabb értelmezésén keresztül csak a

hozzájuk csatlakozott É-afrikai csatlósok.

Ugyancsak itt érdemes az egyébként nyelvünk finnugor származását hirdető Vékony Gábor adatgyűjtéséből néhány gondolatot mérlegelni.

„Hogy a honfoglaló magyarok igen messziről kerültek Európába, arról a nyugati források is tanúskodnak. Már a Szent Bertin-kolostor évkönyve azelőtt ismeretlen népnek mondja őket, ugyanezt írja Regino prümi apát is a X. század elején, s egy ismeretlen szerző oly népként beszél róluk, akikről azelőtt semmit sem lehetett hallani. A IX-X. századi Európa ugyan nem volt különösebben jól tájékozott, de arról nagyjából tudtak, hogy milyen népek laknak Európában. Tudtak a Volga-vidéki központú Kazár Kaganátus eseményeiről, általában tudtak Kelet-Európáról. Az tehát, hogy a honfoglaló magyarokat teljesen ismeretlen népnek mondják, arra utal, hogy azoknak igen messziről, az európai látóköron túl fekvő vidékről kellett jönniük.”²⁹

S bár Vékony Gábor ezt a vidéket még keletebbre, az Irtistől keletre keresi, az általa említett források a déli irányt sem zárják ki. Al Garnáti utazásából származó ismeretekre viszont ő sem tér ki.³⁰

Ugyanakkor az egyik legfontosabb kérdés mindmáig nyitva maradt. Nevezetesen: történéseink közül eleddig senki sem cáfolta Abu Hamid al-Garnati észrevételét, mely szerint nyugatról/É-Afrikából nagyobb népcsoportok migrációja történt az ázsiai sztyeppék népei felé! Sőt! Senki sem tiltakozott Czeglédi Károly azon feltevése ellen (*'abnā'u-l-magāriba*), hogy ezek a népek, akár nagyobb népek csatlósaként, beolvadtak a Kárpát-medencei „magyarok tengerébe”. Sarkítva: miért nem cáfolja senki azt a feltevést, hogy népünk jelentős rétege Észak-Afrikából származik? Vajon ez volt-e az oka a magyar nevünk, önelnevezésünk nyugati forráshiányának (Vékony Gábor)?

Mi több, komoly gondok vannak a magyarok bejövételével is! Megismételjük: a honfoglalók Abu Hamid al-Garnáti szerint (is) a baskirdok³¹, valamint 1150 körül a közülük választott király Kezáli→Géza – eddigi ismereteink szerint az Árpád-háziak sorában a második – uralkodik országukban. A *Mu(g)rib an baad adzsib al-Magrib* soraiból értesülünk arról is, hogy a szerző, az utazó böszörmény, tolmács útján egyezteteti a magyarbiak kiváltságait a koronás királynal, akitől további útjához még ajánlóleveleket is kap. Mindebből egyenesen következik, hogy nem a

²⁹ Vékony Gábor, *Magyar Őstörténet – Magyar Honfoglalás* Nap Kiadó (Budapest 2005), 207.

³⁰ A *baskír-madzsir* névről írt adatokat a mohamedán források pontos megnevezése nélkül származtatja. *op. cit.* 206.

³¹ A *hunkar* és *bašgirt* névvel többek között az arab földrajzi irodalomban Ahmad ibn Fadlān és Abū-l-Fidā munkáiban találkozunk (Kmoskó Mihály).

fsz. arab és berber hódítóira alkalmazták. *Magyar Nagylexikon* 13, 303.

²⁸ Abu Hamid, *op. cit.*, 184-185.

magrebiek a honfoglalók, az alapnépességhez (bas-kirdok) képest ők kifejezetten későbbi jövevények! Ráadásul, ha elfogadjuk a magyarok → magarbi etnikai és elnevezési azonosságot, akkor hatalmas gond van az időrenddel is. Al-Garnati szerint az általa talált utódok *fiúi*, az *'abnā'u* olvasat legszélesebb kiterjesztése esetében is, *csak unokai* távolságra vannak a bevonuló ősoktól. Így aztán 1150-től visszafelé haladva kiszámolhatjuk a magyarok bejövételének idejét (1150 mínusz két emberöltő...).

Mindez az első hallásra legtöbbször megemésztetetlen, ellentmond történelemóráink tananyagának. Jogosan tesszük fel ismét a kérdést: mennyire fogadható el Abu Hamid al-Garnati adathalmaza?

Ha a tudományos megközelítés útját választjuk, akkor el kell utasítanunk az érvek helyett használt

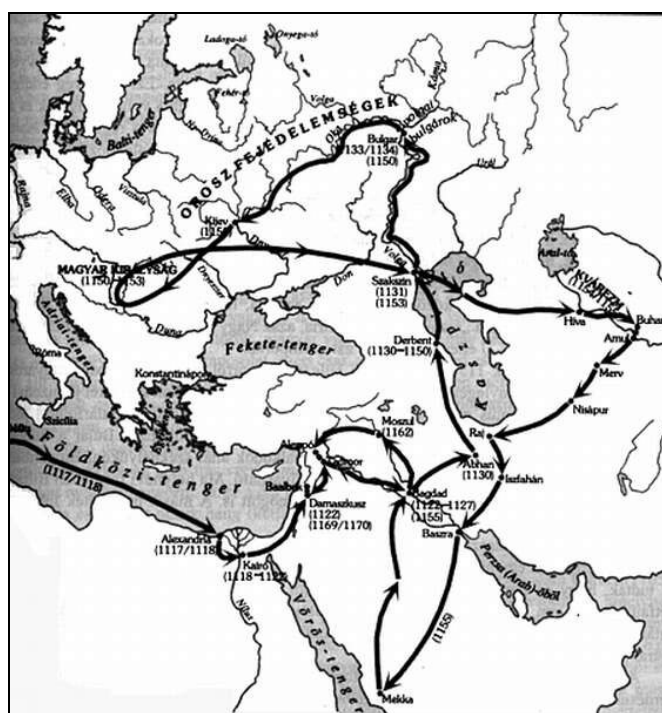
„felületes középkori hazudozók, nagy mesemondók” lealacsonyító közhelyeket, helyette alapos érvekkel kellene cáfolni a magarbiak más irányú származását, kilétét, egyáltalán az 1150 körüli Kárpát-medencei jelenlétét.

Összegezve gondolatainkat a fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy az arab utazó *Abū Hāmid Muḥammad ibn ʿAbd ar-Rāhīm ibn Sulaymān ibn ar-Rabī al-Māzinī al-Qaysī al-Andalusī al-Garnāti al-Uqlīsī ibn Tamīm al-Qayruwānī* feljegyzései népünk, esetleg csak népünk egyik csoportjának származását Magrebben (É-afrikai partvidék, beleértve a Nílus vidékét is) határozta meg.

És ez legalább is elgondolkodtató...

A finn-ugor származáselmélet állami elfogadtatásáról

Trefort Ágoston kultuszminiszter 1877-ben a Tudományos Akadémia „Egyetemes magyar származási elmélet” konferenciát a jegyzőkönyvi kivonat szerint a következőkkel zárta le: „Tisztelem az urak álláspontját, én azonban, mint miniszter, az ország érdekeit nézem, s ezért a külső tekintély szempontjából az előnyösebb finnugor származás principiumát fogadom el. Mert nekünk nem ázsiai, hanem európai rokonokra van szükségünk. A kormány a jövőben csakis a tudomány ama képviselőit fogja támogatni, akik a finnugor eredet mellett törnek lándzsát”.

Abu Hámid al-Garnáti útja (1131-1153)

Róna-Tas András: A honfoglaló magyar nép Balassi Kiadó, Budapest, 1996, 62. ábra. (Internet)